

SĂRĂCIA ȘI INEGALITĂȚILE SOCIOECONOMICE. PROVOCĂRI PENTRU POLITICILE SOCIALE ÎN ROMÂNIA POSTDECEMBRISTĂ

ELENA ZAMFIR

Programele de reducere a sărăciei sau excluziunii sociale sunt prezente în atenția decidenților politici la nivel global, european, regional și local. Ele apar ca obiective majore ale strategiilor de dezvoltare durabilă. Adâncirea masivă din ultima vreme a inegalităților economice și sociale a multiplicat riscul sărăciei sau excluziunii pentru grupurile vulnerabile. Monitorizarea situațiilor grupurilor cu risc de sărăcie și marginalizare socială, mai ales a copiilor și tinerilor, este un imperativ al prezentului. În acest context, măsurarea fenomenului sărăciei, în toată amploarea și complexitatea lui, prin indicatori sociali, clar definiți după o metodologie comună la nivel european, poate ajuta atât la identificarea cazurilor specifice de vulnerabilități cât și la stabilirea unor forme eficiente de sprijin pentru grupurile expuse riscului de marginalizare.

În România, o atenție deosebită se îndreaptă către copii, grupul cel mai expus sărăciei, ce a înregistrat pe perioada tranziției o rată ridicată a riscului de sărăcie sau excluziune socială. România se situează în țările membre UE pe primul loc cu procentul cel mai mare de copii expuși riscului de sărăcie sau excluziune socială. Găsirea unui echilibru social în cadrul unui sistem economic modern presupune promovarea unei societăți înalt echitabile, cu beneficii și investiții în sectoare importante pentru egalitate și dezvoltare umană precum educație, sănătate, cultură, asistență socială, participare civică și politică etc. Politicile sociale sectoriale, doar într-o viziune integrată modernă, pot să crească eficiența transferurilor sociale în reducerea sărăciei sau excluziunii sociale. Ele trebuie să asigure în viitor o creștere a calității vieții și pentru grupuri sau persoane vulnerabile.

***Cuvinte-cheie:** politici sociale; rata riscului de sărăcie; risc de sărăcie sau excluziune socială; sărăcie persistentă; deprivare materială severă; inegalitate economică și socială; transferuri sociale.*

INTRODUCERE

Studiul de față analizează din perspectivă statistică aspectele multidimensionale ale sărăciei și excluziunii în contextul politicilor sociale din România postdecembristă prin raportare la standardele europene. Metodologic, articolul are la bază statistici

Adresa de contact a autorului: Elena Zamfir, Institutul de Cercetare a Calității Vieții al Academiei Române, Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5, 050711, București, România, e-mail: ezamfir1@gmail.com.

CALITATEA VIEȚII, XXXII, nr. 3, 2021, p. 309–340

europene comparative (date Eurostat), statistici naționale (INS și date ale ministerelor), date ale ICCV-ului din cercetări și analize comparative România – UE, date din evaluări ale rapoartelor Comisiei europene, ale rapoartelor de țară și tematice ale experților Comisiei Europene, rapoarte ale Băncii Mondiale, ale UNICEF, ale organizațiilor internaționale etc..

În contextul riscurilor majore privind sărăcia și excluziunea socială, România a rămas pe parcursul tranziției, predominant la măsuri pasive de răspuns. Principala formă de suport social a fost sub formă de beneficii în bani (*cash benefits*) sau în natură (*in-kind benefits*), neglijând rolul serviciilor de asistență. Subestimarea serviciilor sociale care ar fi avut un rol preventiv în apariția sărăciei a accentuat ineficiența măsurilor de protecție și asistență socială. Accentul pus pe prestații/beneficii au scos în evidență și limitele venitului minim garantat, folosit de România ca principală măsură de combatere a sărăciei.

Pe perioada tranziției, concomitent cu o subfinanțare cronică a serviciilor și prestațiilor sociale, s-a înregistrat și o limitare drastică a funcțiilor sociale ale statului. Reducerea treptată a funcției universale de asistență și protecție socială a statului, într-un context plin de riscuri și amenințări, a accentuat mult procesul de marginalizare și excluziune a grupurilor înalt vulnerabile.

Combaterea sărăciei și excluziunii sociale depinde nu numai de nivelul economiei, ci și, tot mai mult, de politica de eliminare a marilor inegalități economice și sociale, care s-au instalat cu rapiditate în lume. S-a constatat că o cauză comună a sărăciei și a excluziunii sociale se datorează marilor inegalități de venituri, prin polarizarea socială și economică tot mai accentuată la nivel global (Piketty 2014; Stiglitz 2016). Thomas Piketty (2014) subliniază că inegalitățile de dezvoltare reprezintă sursa excluziunii sociale și a adâncirii sărăciei, fapt ce menține înalta rată a riscului de sărăcie și excluziune sociale pentru grupurile vulnerabile. **Sărăcia se asociază constant și fenomenelor de marginalizare și excluziune, prezente sub formă de orientări distincte în strategii europene și naționale. O evaluare a indicatorilor sociali privind sărăcia și marginalizarea ne dă posibilitatea unei analize complexe a riscurilor moderne pentru grupurile și persoanele vulnerabile. Totodată, ea ne poate orienta spre găsirea unor soluții eficiente de tip integrat ca răspuns la problemele lor sociale.**

ANALIZA MULTIDIMENSIONALĂ A SĂRĂCIEI PRIN INDICATORI SOCIALI

Amploarea deosebită a programelor antisărăcie și incluziunii sociale se datorează și promovării lor ca priorități majore pe agenda Uniunii Europene. Și în România, după model european, completarea obiectivelor politicilor sociale antisărăcie cu cele ale incluziunii sociale a fost, după Revoluția din decembrie 1989, o preocupare constantă a decidenților și factorilor politici, a cercetării științifice, dar și a actorilor sociali comunitari. Lărgirea problematicii politicilor sociale cu aspecte privind eliminarea sau reducerea excluziunii sociale, a in justiției sociale, a deschis noi oportunități pentru combaterea riscurilor tranziției.

S-au dezvoltat rapid și indicatori sociali specifici care măsoară dimensiunile vieții prin raportare la integrarea normală a individului în comunitate, respectând drepturile lui elementare, practicile și schimburile în societățile moderne: acces la condiții normale de locuire, acces pe piața muncii și la viața economică, participare civică, includere în sistemul de educație, acces la servicii de sănătate și asistență socială, la servicii culturale etc. (a se vedea Florian și Țoc 2020; Mihăilescu 2004, 2019; Pop 2014, 2015, 2019a, 2019b; Preoteasa 2018; Stanciu 2014; Zamfir 1995; Zamfir 2004; Zamfir, Stănescu și Arpinte 2015; Zamfir și Precupețu 2018; Zamfir, Voicu și Stănescu 2020).

Sunt instituții și centre de statistică specializate care colectează date, conform indicatorilor sociali centrați pe sărăcie, care măsoară riscurile și gradele de sărăcie și de excluziune socială, tipuri de inegalități economice și sociale cu impact direct asupra calității vieții și a bunăstării. Menționăm aici pe cei mai utilizați dintre aceștia: riscul de sărăcie (AROP); riscul de sărăcie înainte și după transferurile sociale; reducerea sărăciei prin transferuri sociale; riscul de sărăcie sau excluziune socială (AROPe); deprivare materială severă (SMD); sărăcia persistentă; inegalități de venituri – coeficientul GINI, indicele S80-S20. Cu ajutorul acestor indicatori putem realiza analize comparative între țările membre privind eficiența politicilor antisărăcie și incluziune socială. S-au fixat și standarde de referință ca medie a UE, adresate tuturor țărilor membre pentru stabilirea obiectivelor privind reducerea sărăciei și excluziunii sociale (ESSPROS – *European System of Integrated Social Protection Statistics*). Se măsoară și riscurile lor în timp real. Date statistice recente subliniază că inegalitatea și polarizarea socială s-au adâncit alarmant în ultimii ani, în multe din țările membre ale UE. Din nefericire, în acest clasament al excluziunii și al polarizării sociale România se află **pe primele locuri în UE**.

Pe de altă parte, **eficiența politicilor sociale publice postdecembriste** situează România pe unul dintre **ultimele locuri în ierarhia țărilor membre UE**. Cauzele care au dus aici sunt multiple. Finanțarea protecției și asistenței sociale care a fost drastic redusă este una din cauzele principale. Pe perioada tranziției, concomitent cu o subfinanțare cronică a serviciilor și prestațiilor sociale s-a înregistrat și o limitare a funcțiilor sociale ale statului. Reducerea treptată a funcției universale de asistență și protecție socială a statului într-un context plin de riscuri și amenințări a accentuat mult procesul de marginalizare și excluziune a grupurilor înalt vulnerabile. Programele de suport social nu s-au bazat pe măsuri eficiente de recuperare prin evaluări periodice a situației beneficiarilor. A existat un interes scăzut pentru monitorizarea beneficiarilor în procesul integrării lor normale în comunitate. Mai mult, în lipsa unei diagnoze clare, țintite pe persoane în dificultate, au apărut confuzii în sistemul de prestații și servicii sociale, dar și în calificarea celor vulnerabili pentru beneficii (Zamfir, Stănescu și Arpinte 2015). În fapt, Constituția României subliniază datoria Statului de a asigura dreptul omului la protecție și asistență socială, indiferent de orientarea ideologică a programelor politice de guvernare. Statul trebuie să compenseze persoanele și grupurile

dezavantajate în obținerea unui trai decent de viață, prin redistribuirea resurselor, prin efectele de recuperare a riscurilor posttransfer (prin mijloace eficiente de suport ale asistenței și protecției sociale) (Pop 2019a, 2019b, 2020; World Bank 2016, 2018). Se adaugă aici și promovarea principiului solidarității în fața riscurilor, prin susținere intragenerațională și intergenerațională.

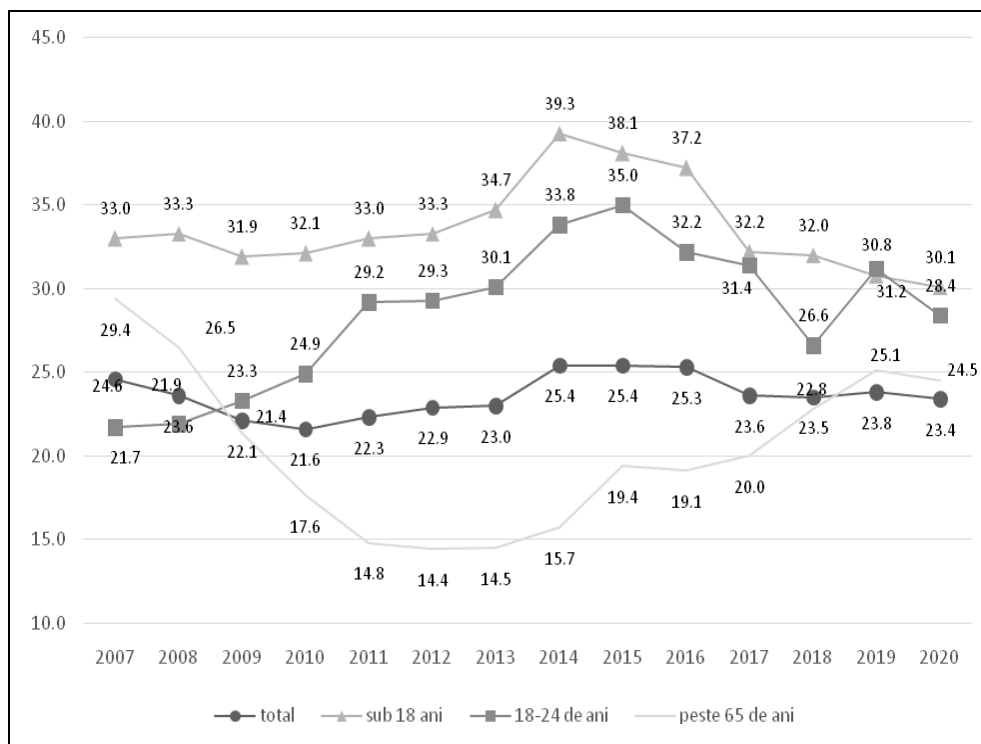
ROMÂNIA ÎN CONTEXT EUROPEAN. INCIDENȚA RISCULUI DE SĂRĂCIE ȘI A DEPRIVĂRII MATERIALE SEVERE

Un indicator semnificativ pentru evaluarea stării categoriilor vulnerabile este cel referitor la **rata riscului de sărăcie**. Rata riscului de sărăcie este un indicator de evaluare a bunăstării monetare a gospodăriilor, estimând proporția persoanelor al căror venit se plasează sub pragul riscului de sărăcie. Pragul riscului de sărăcie este definit de către EUROSTAT ca 60% din venitul monetar median la nivel național disponibil unui adult echivalent. Pentru calculul venitului disponibil echivalent al unei persoane EUROSTAT utilizează o scală de echivalență care conferă: primului individ dintr-o gospodărie o pondere de 1 adult echivalent; următoarelor persoane peste 14 ani o pondere de 0,5 adulți echivalenți; copiilor sub 14 ani o pondere de 0,3 adulți echivalenți (pentru o analiză mai detaliată a se vedea (Mihăilescu 2019; Stanciu 2010; Townsend 1993; Zamfir și Zamfir 1995).

Analizele statistice pe categorii socioprofesionale și grupe de vârstă arată că ratele riscului de sărăcie atât în România cât și la nivel de UE sunt foarte ridicate în grupurile cele mai vulnerabile, (familiile cu mulți copii, persoanele singure, familiile monoparentale cu copii aflați în întreținere, vârstnicii dependenți de ajutor, tinerii fără ocupație etc.). În UE-27, potrivit datelor Eurostat cea mai ridicată rată a riscului de sărăcie a fost înregistrată pentru persoanele singure, familiile monoparentale cu copii aflați în întreținere, situându-se la mai mult de o treime (34,2 %). În România, categoriile de vârstă cele mai afectate din punct de vedere al vulnerabilității monetare sunt copiii, urmați de tineri: în 2020, 30% dintre copiii din România, respectiv 28% dintre tinerii din România, se aflau la risc de sărăcie. Riscul de sărăcie în rândul copiilor și tinerilor a fost mai ridicat decât riscul de sărăcie la nivelul întregii populații, pentru întreaga perioadă 2009–2020, culminând în 2014 în rândul copiilor, respectiv 2015 în rândul tinerilor (Pop 2014, 2019a). Riscul de sărăcie în rândul persoanelor vârstnice, deși mai redus pentru perioada 2009–2018, comparativ cu incidența riscului de sărăcie la nivelul întregii populații, a început să crească semnificativ în 2013–2014, ajungând, în 2020, la un nivel de 1,7 ori mai mare decât în 2012 (*Graficul 1*).

Graficul 1

Rata riscului de sărăcie pe grupe de vârstă (România, 2007–2020)



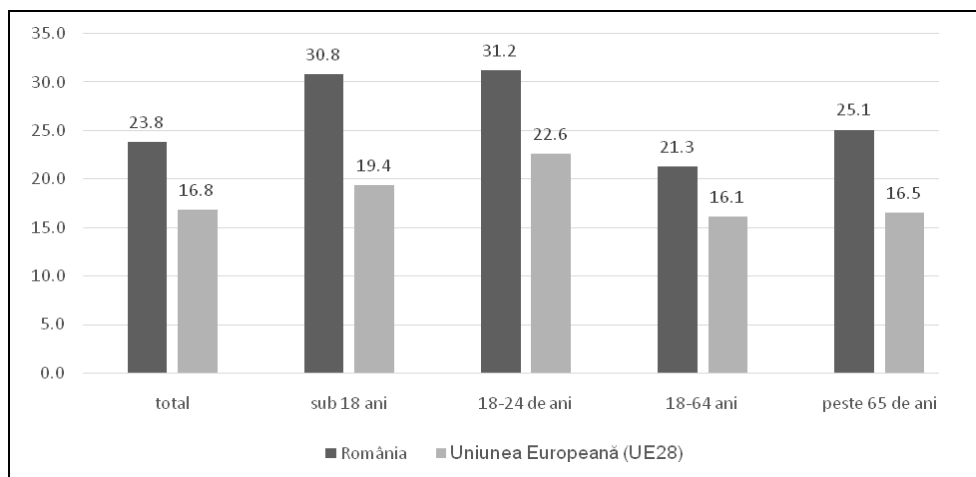
Sursa: Eurostat, *ilc_li02*.

Prin comparație cu UE 27, România înregistrează în 2019 cel mai ridicat risc de sărăcie în rândul copiilor sub 18 ani din UE, cu o rată de 30.8%, de 1,6 ori mai mare decât media la nivelul UE de 19,4 %. Tot în 2019, pentru prima oară după aderarea României la UE, rata riscului de sărăcie în rândul tinerilor cu vârste cuprinse între 18–24 de ani din România depășește rata riscului de sărăcie în rândul copiilor. Și riscul de sărăcie în rândul vârstnicilor a crescut în 2019, de la o valoare aflată sub nivelul mediei UE în 2011–2012, la una de 1,5 ori mai ridicată decât nivelul mediei UE (*Graficul 2*).

În contextul riscurilor tranziției, unde copiii apar ca cea mai dezavantajată categorie care a suportat costurile sociale ale trecerii la o nouă societate, așa menționa aici un factor care s-a dovedit a avea o semnificație majoră pentru valoarea ratei sărăciei. În România, mai mult decât în alte țări europene, nivelul de educație al părinților reprezintă un factor important în producerea și amplificarea riscului de sărăcie în rândul copiilor (vezi și rapoarte sociale precum cele ale lui Pop, 2014, 2019b).

Graficul 2

Rata riscului de sărăcie pe grupe de vârstă (România vs. UE28, 2019)



Sursa: Eurostat, *ilc_li02*.

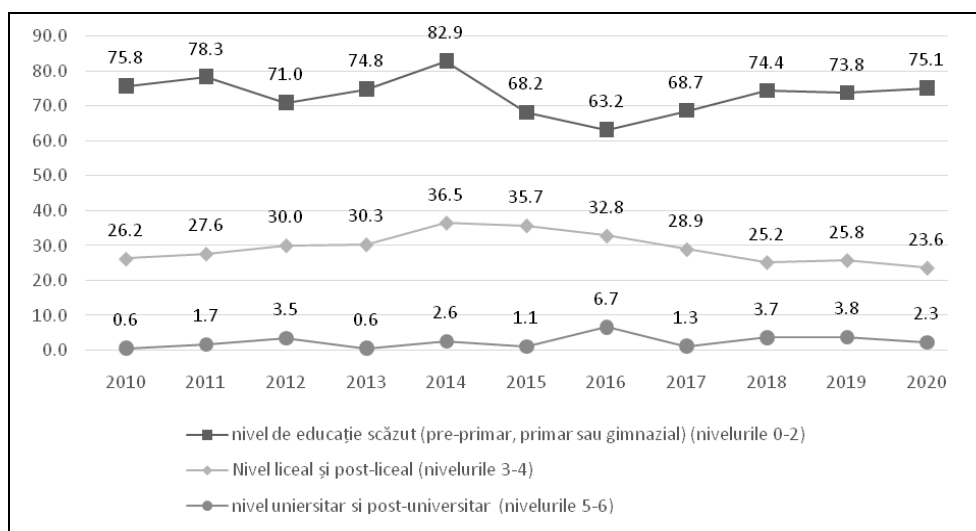
Statisticile evidențiază că în România 3 din 4 copii care au părinți cu un nivel de educație scăzut se aflau, în 2020, în risc de sărăcie. Prin comparație, numai doi din 100 de copii cu părinți cu nivel de educație ridicat (universitar și post-universitar) se află în risc de sărăcie. Diferențe foarte mari între riscul de sărăcie în rândul copiilor cu părinți cu nivel de educație scăzut și riscul de sărăcie în rândul copiilor cu părinți cu nivel de educație ridicat s-au menținut și în ultimii zece ani (2010–2020), cu o creștere a polarizării în anii 2013–2014. Educația părinților în România are un impact mai mare asupra bunăstării copiilor decât în alte țări ale UE. În 2019, riscul de sărăcie în rândul copiilor cu părinți cu educație scăzută era de 1,5 ori mai mare, comparativ cu media la nivelul UE, în timp ce riscul de sărăcie în rândul copiilor cu părinți cu nivel de educație ridicat era de 2,2 ori mai mic (Graficul 3).

Constant pe parcursul tranziției, în România, toate cele trei categorii de vârstă: copiii, tinerii și vârstnicii au fost expuse, în proporții diferite, deprivării materiale și riscului de sărăcie sau excluziunii sociale. Valorile ratei sărăciei din 2018 și 2019 subliniază vulnerabilitatea acestor categorii în fața riscurilor asociate acestor fenomene. Dacă în 2018, rata totală a riscului sărăciei în România (23,5%) era apropiată de cea din 2019 (23,8%), pe categorii de vârstă există diferențe majore. Astfel, pentru cei din categoria de vârstă 0–17 ani (copii și adolescenții), în 2018, rata sărăciei este de 32%, o înregistrare de vârf, raportat la celelalte categorii de vârstă, scăzând apoi cu puțin în 2019, la 30,8%. Reamintim că pe tot parcursul tranziției, copiii și adolescenții au fost de departe cei mai afectați. În ultimii ani însă, au apărut în România două categorii, tinerii și vârstnicii, ca fiind

cele mai expuse la creșterea ratei riscului de sărăcie. Statisticile referitoare la rata sărăciei din 2018 și 2019 anunță însă și un fenomen alarmant. Creșterea cea mai mare a ratei riscului de sărăcie cu 5,6% în 2019 se înregistrează la tineri (vârsta 18–24 ani), ajungând de la 26,6% în 2018 la 31,2 în 2019.

Graficul 3

Rata riscului de sărăcie în rândul copiilor în funcție de nivelul de educație al părinților (România, 2010–2020)



Sursa: Eurostat, *ilc_li60*.

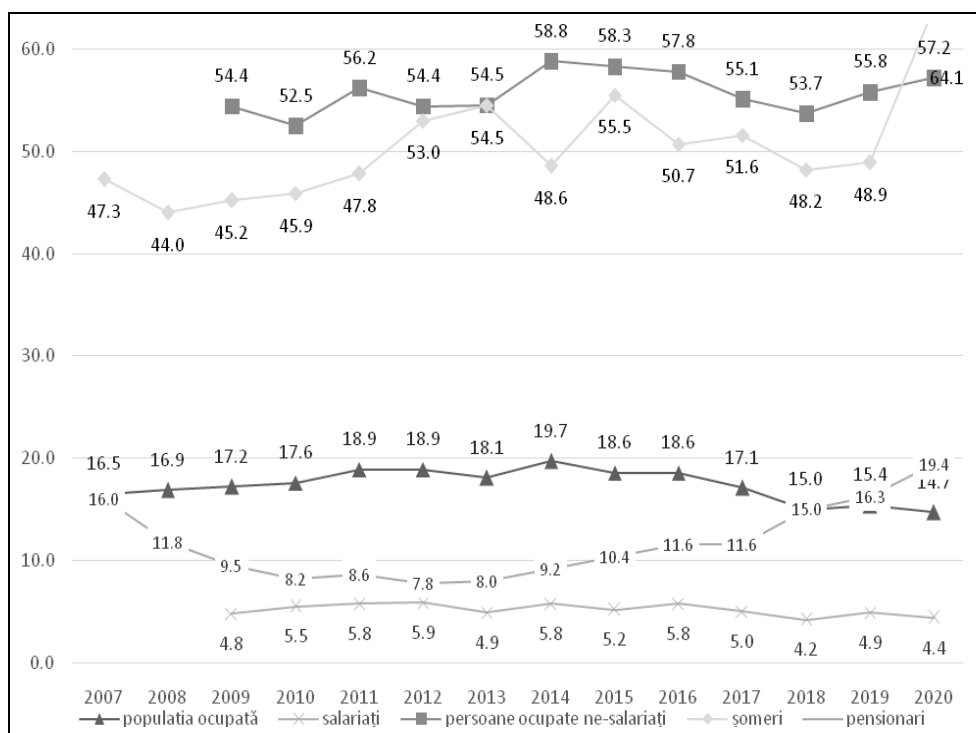
La categoria de vârstă 65 ani și peste apare o creștere mai mică, cu 2,3%. Dacă în 2018 rata sărăciei la categoria de vârstă 65 de ani și peste a fost de 22,8%, ea crește în 2019 la 25,1%. Procesul de îmbătrânire a populației în UE și creșterea procentului celor cu vârsta de 65 de ani și peste supune atenției decidenților politici regândirea sistemului de pensii, în contextul actual al riscurilor. În fapt, sistemul de pensii, ca parte esențială a protecției sociale, trebuie să joace un rol important în combaterea sărăciei, marginalizării și excluziunii persoanelor vârstnice. De aceea, o recomandare a UE adresată țărilor membre se referă la analiza nivelului pensiilor și compararea cu veniturile celorlalte categorii ale populației.

Dacă ne raportăm la rata **riscului de sărăcie pentru populația ocupată**, statisticile din ultimii 13 ani (2007–2020) evidențiază că în România salariații reprezintă categoria cea mai puternic protejată pe piața muncii. În 2020, riscul de sărăcie în rândul populației ocupate care nu este salariată era de 13 ori mai mare decât în rândul salariaților. Riscul de sărăcie în rândul salariaților în România s-a situat, în ultimii 10 ani, sub nivelul mediu al UE, în timp ce riscul de sărăcie în rândul persoanelor ocupate care nu sunt salariați (lucrători pe cont propriu,

persoane fizice autorizate, lucrători familiari neremunerați etc.) era, în 2019, de 2,7 ori mai mare decât nivelul mediei UE (cu mențiunea că și proporția lor în totalul persoanelor ocupate este printre cele mai ridicate din Europa). Totodată, incidența riscului de sărăcie în rândul pensionarilor crește constant și semnificativ, din 2012: în 2020, rata riscului de sărăcie era de 2,5 ori mai mare decât în 2012. Pentru prima oară după aderarea României la UE, în 2019 incidența riscului de sărăcie în rândul pensionarilor depășește nivelul incidenței sărăciei la nivelul populației ocupate. (Graficul 4)

Graficul 4

Rata riscului de sărăcie în funcție de statusul ocupațional al capului gospodăriei
(România, 2007–2020)



Sursa: Eurostat, *ilc_li04*.

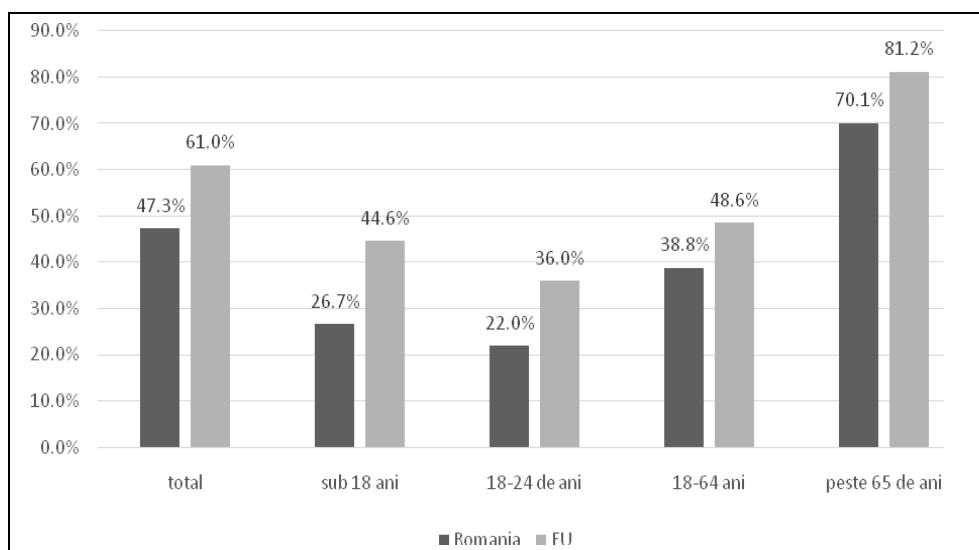
În 2019, analiza statisticilor privind riscul de sărăcie înainte și după transferurile sociale evidențiază că **rata sărăciei în România înainte de transferuri** era de 28,1%, România situându-se pe **locul 5** în UE-27, după Lituania cu 30,1%, Letonia cu 30%, Bulgaria cu 29,6%, Suedia cu 28,9%. În schimb, după transferuri, cu o rată de 23,8%, România se poziționează în UE-27 pe primul loc. Acest fapt confirmă slaba eficiență a politicilor antisărăcie și incluziune socială.

În fapt, măsurile de protecție și asistență socială ar trebui să fie instrumente principale în reducerea sărăciei și combaterea marginalizării. În România, în 2019, puterea transferurilor sociale de reducere a sărăciei a fost mult mai scăzută decât a celorlalte țări europene. **După transferuri**, alte țări (precum Letonia, Lituania, Bulgaria, Suedia) au reușit să compenseze riscul sărăciei, prin gestionarea eficientă a măsurilor de protecție și asistență socială și s-au plasat înaintea României.

Rata reducerii sărăciei cu ajutorul transferurilor sociale a fost calculată pornind de la riscul de sărăcie, după toate transferurile sociale, respectiv și după transferul pensiilor și riscul de sărăcie înainte de orice transfer social. Puterea pensiilor de a reduce sărăcie este cu mult mai mare decât puterea celorlalte transferuri sociale. Pensiile, împreună cu toate celelalte transferuri sociale, reușesc să reducă sărăcia cu 70%, în 2020, în rândul persoanelor peste 65 de ani. Deși puterea acestora de a reduce sărăcia continuă să fie crescută, aceasta este în scădere comparativ cu 2011, când pensiile, împreună cu celelalte transferuri sociale, aveau capacitatea de a reduce sărăcia cu 84%. La fel, capacitatea transferurilor sociale de a reduce sărăcia în rândul copiilor a scăzut de la 24% în perioada 2008–2011, la 11% în 2014. Deși capacitatea transferurilor sociale de reducere a sărăciei a crescut după 2014, în 2020 valoarea acestui indicator rămâne sub valoarea lui din perioada 2008–2011 (*Graficul 5*).

Graficul 5

Rata reducerii sărăciei datorate transferurilor sociale (inclusiv pensii) pe grupe de vârste (România vs. UE28, 2019)

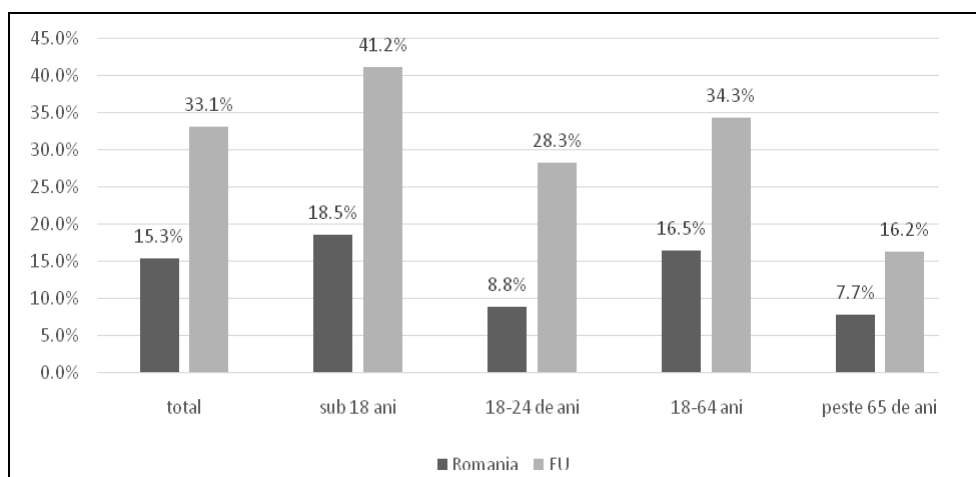


Sursa: Eurostat, *ilc_li02, ilc_li09*.

În lipsa pensiilor, puterea transferurilor sociale scade semnificativ, chiar și în rândul copiilor, și în special în rândul tinerilor ajunge la valori de două până la trei ori mai mici decât media UE (*Graficul 6*).

Graficul 6

Rata reducerii sărăciei datorită transferurilor sociale (exclusiv pensii) pe grupe de vârste (România vs. UE28, 2019)



Sursa: Eurostat, *ilc_li0, ilc_li10*.

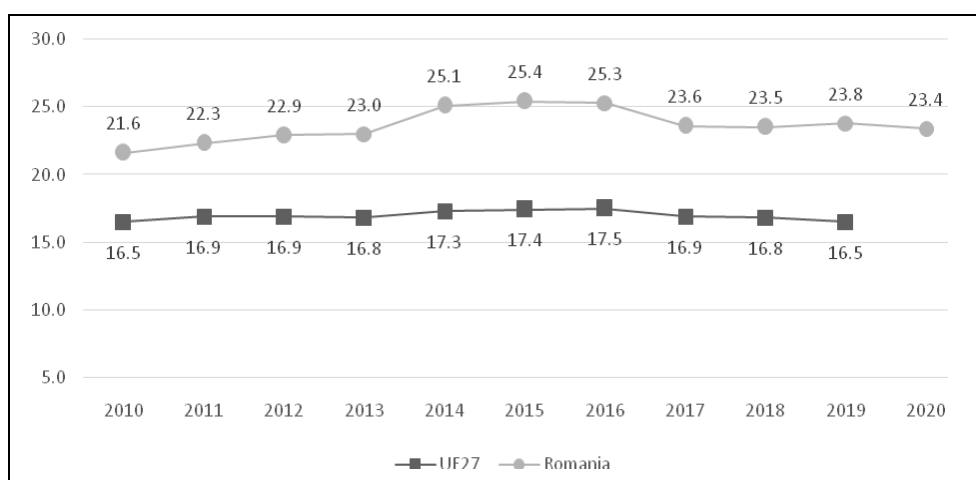
Deși pensiile au reprezentat în ultimii 13 ani un instrument important de reducere a sărăciei, contribuind la reducerea fenomenului în rândul copiilor și a tinerilor, rata reducerii sărăciei de către transferurile sociale, cu și fără pensii, se plasează în 2019 în România, sub nivelul mediei țărilor UE. În ciuda faptului că după 2014 transferurile sociale destinate copiilor și familiilor cu copii au crescut ca număr și valoare, rata de reducere a sărăciei prin transferurile sociale (inclusiv pensiile), în 2019 se plasa la 27% în rândul copiilor, o rată de 1,7 ori mai mică decât media la nivelul UE.

Date recente ale Eurostat (*Graficul 7*) arată că în 2019 rata riscului de sărăcie după transferurile sociale în UE-27 s-a situat la 16,5 %, iar transferurile sociale au ridicat 7,9% din populația UE-27 peste pragul de sărăcie. Conform aceluiași date, România rămâne țara UE cu cel mai înalt risc de sărăcie (23,8%) și după transferurile sociale. Acestea au ridicat din sărăcie doar 4,3% din populație, ceea ce dovedește o eficacitate scăzută a sistemului de protecție socială în reducerea și combaterea sărăciei. Pe de altă parte, în ultimul deceniu (2010–2019), Uniunea Europeană a cunoscut, în privința riscului de sărăcie, după transferurile sociale, un nivel relativ stabil; cu o ușoară creștere în 2014/2015, s-a ajuns la 17,5% în 2016, ca apoi să revină în 2019 la rata anului 2010, de 16,5%. Dimpotrivă, România

prezintă în timp o creștere semnificativă a ratei sărăciei și după transferuri sociale. Pornește de la 21,6% în 2010, cu o creștere la 25,4% în 2015/2016 și ajunge la 23,8% în 2019. De remarcat că în România, în anul 2010, transferurile sociale au fost mai eficiente decât în ultimii ani, cauza probabilă fiind scăderile salariale în urma crizei economice. În fapt, analiza statisticilor privind rata riscului de sărăcie și sărăcia veniturilor poate confirma eficiența scăzută a politicilor antisărăcie și incluziune socială în România postdecembristă.

Graficul 7

Rata reducerii sărăciei după transferuri sociale (România vs. UE27, 2010–2020)



Sursa: Eurostat, *ilc_li02*.

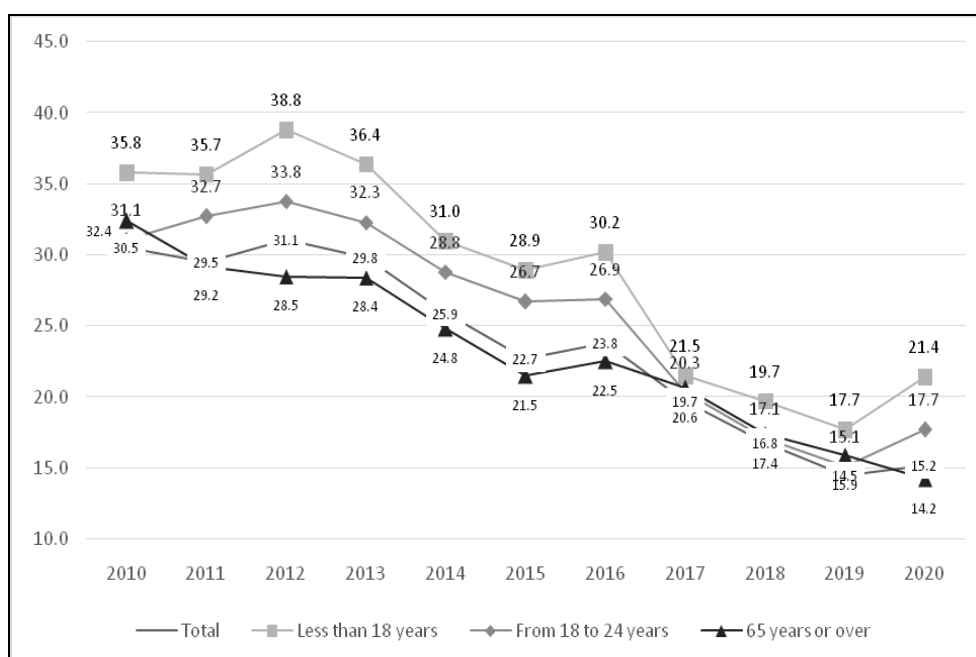
Un indicator strâns corelat cu rata riscului de sărăcie sau excluziune socială este cel al **deprivării materiale severe (SMD)**. O persoană se află într-o situație de deprivare dacă nu poate plăti pentru cel puțin patru dintre cei zece itemi propuși de către Eurostat. Cei zece itemi în baza cărora se evaluează deprivarea materială sunt: plata chiriei, ratelor ipotecare sau a utilităților; să mențină locuința la o temperatură adecvată; să facă față unor cheltuieli neprevăzute; să mănânce carne sau proteine echivalente în mod regulat; să meargă într-o vacanță anuală; să dețină un televizor; să dețină o mașină de spălat; să dețină un autoturism; să dețină un telefon.

Statisticile privind rata deprivării materiale severe pe grupe de vârstă arată că, în România, deprivarea materială severă a scăzut semnificativ în 2020 pentru toate grupele de vârstă, comparativ cu anul 2010, în ciuda unor ușoare creșteri ca efect al politicilor de austeritate, urmare a crizei economice din 2008. Și aici, categoriile de vârstă cele mai afectate din punct de vedere al vulnerabilității materiale continuă să fie copiii, urmați de tineri: în 2020, 22% dintre copiii din România se aflau într-o

stare de deprivare materială severă, urmați de către tineri, cu o incidență a SMD de 18%. Incidența deprivării materiale severe a crescut semnificativ în rândul copiilor și tinerilor în anul 2020, comparativ cu anul anterior. Cea mai mică incidență a SMD se înregistrează în rândul persoanele vârstnice, cu o incidență de 14% în 2020; cu excepția perioadei 2016–2019 (Pop 2020), incidența SMD în rândul acestei categorii de vârstă a fost mai scăzută, comparativ cu incidența în populația totală a României (*Graficul 8*).

Graficul 8

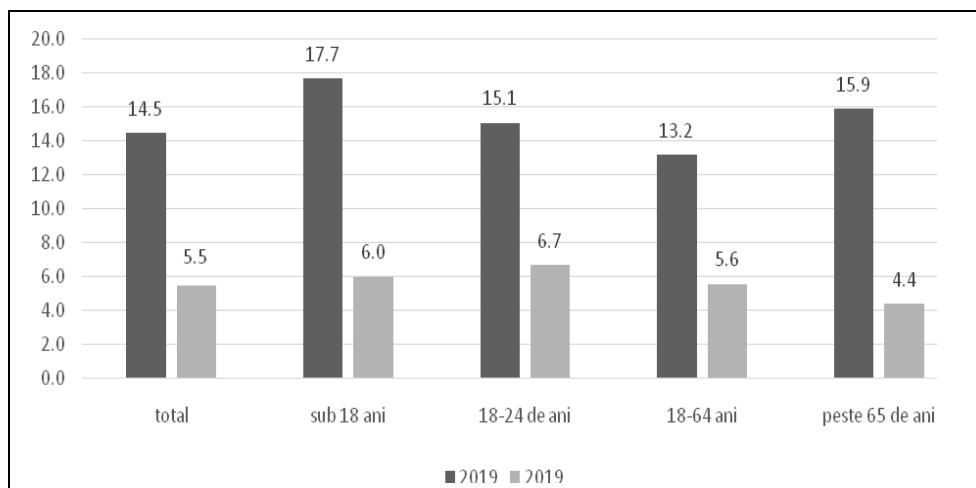
Rata deprivării materiale severe, pe grupe de vârstă (România, 2010–2020)



Sursa: Eurostat, *ilc_mddd11*.

În 2019, un procent de 14,5% din populația României se afla într-o situație de deprivare materială severă, acesta reprezentând un procent de 2,3 ori mai mare decât media la nivelul Uniunii Europene. Și aici, incidența deprivării materiale severe în rândul copiilor era însă de trei ori mai mare decât media la nivelul Uniunii Europene, iar creșterea semnificativă a incidenței în 2020 va determina o diferență și mai mare, în raport cu media UE, în anii viitori. Pentru persoanele vârstnice, deși incidența SMD s-a înjumătățit, comparativ cu 2010, expunerea vârstnicilor în România, în 2019 era de 3,6 ori mai mare decât media la nivelul UE. (*Graficul 9*).

Graficul 9

Rata deprivării materiale severe, pe grupe de vârstă (România vs. UE28, 2019)

Sursa: Eurostat, *olc_mddd11*.

Referindu-ne la un indicator compozit, cel al **riscului sărăciei sau excluziunii sociale (AROPE)**, în 2019 România se situează pe locul doi în UE-27, cu o rată de 31,2%, imediat după Bulgaria cu o rată de 32,8% și la diferențe substanțiale de celelalte țări europene (Cehia 12,5%, Slovenia 14,4%, Finlanda 15,6%, Cipru 22,3%, Estonia 24,3%, Lituania 26,3%, Letonia 27,3%, Grecia 30%). Chiar dacă riscul de sărăcie sau de excluziune socială a scăzut de la 35,7% în 2017 la 31,2% în 2019, România rămâne una din țările cu cel mai mare risc de sărăcie sau excluziune socială și la distanță de 10,3 puncte procentuale față de media UE-27 (20,9%). AROPE este un indicator compozit utilizat de Eurostat care evaluează bunăstarea gospodăriilor pornind de la: un indicator al bunăstării monetare (AROPE); un indicator al bunăstării materiale non-monetare (SMD); o caracteristică a gospodăriilor legată de gradul de ocupare.

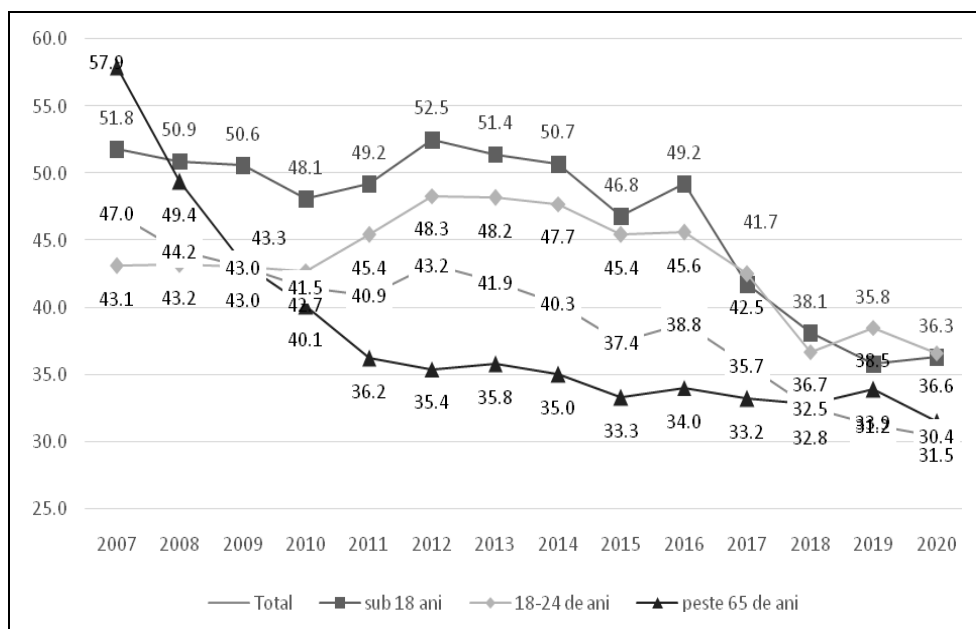
În ultimii zece ani, copiii din România au atins nivelul cel mai ridicat din UE la acest indicator. În 2019 se înregistrează o rată de 36%, de 1,5 ori mai mare decât media la nivelul UE. Tot în 2019, de remarcat că pentru prima oară după aderarea României la UE, rata riscului de sărăcie sau excluziune socială în rândul tinerilor din România depășește rata riscului de sărăcie în rândul copiilor, ajungând la 39%, o incidență de 1,4 ori mai mare decât media UE. Riscul de sărăcie în rândul persoanelor vârstnice a scăzut semnificativ în perioada 2007–2020, de la 57,9% în 2007 (când deținea cea mai crescută incidență comparativ cu alte grupe de vârstă) la 31,5% în 2020, o scădere de 46,4%, comparativ cu 2007.

După aderarea României la UE, la nivelul întregii populații, rata riscului de sărăcie sau excluziune socială (AROPE) a scăzut, ajungând, în 2020 la o incidență

de 30% și o scădere de 35% comparativ cu 2007. În România, pe ansamblu, categoriile de vârstă cele mai afectate din punct de vedere al vulnerabilității combinate la nivelul indicatorului AROPE sunt copiii, urmași de tineri. Riscul de sărăcie în rândul copiilor și tinerilor a fost mai ridicat decât riscul de sărăcie la nivelul întregii populații pentru întreaga perioadă 2010–2020, culminând în 2012 în rândul copiilor, respectiv 2012–2013 în rândul tinerilor. În 2020, 36% dintre copiii din România, respectiv 36,3% dintre tinerii din România, se aflau la risc de sărăcie sau excluziune socială (*Graficul 10*)

Graficul 10

Rata riscului de sărăcie sau excluziune socială, pe grupe de vârstă (România, 2007–2020)

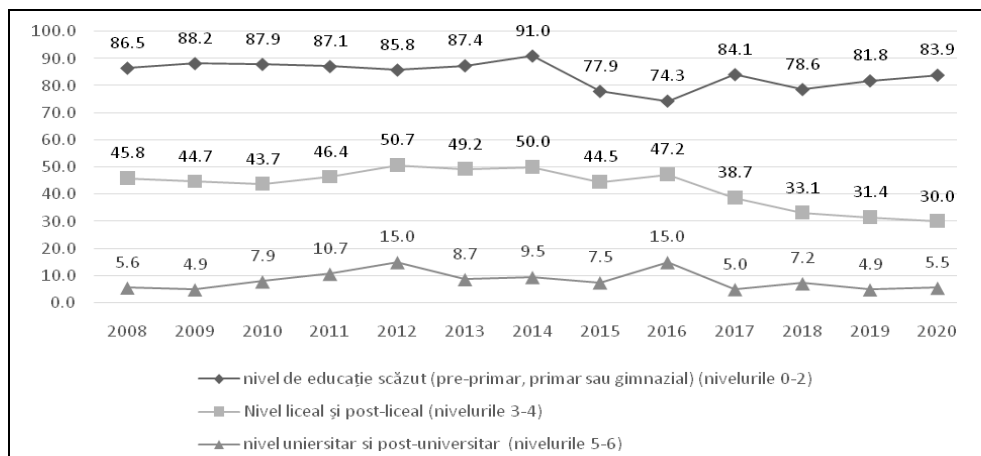


Sursa: Eurostat, *ilc_peps01*.

La fel ca în cazul AROPE, conform datelor Eurostat, în 2020 un procent foarte ridicat de 84% dintre copiii cu părinți cu un nivel de educație scăzut se aflau în risc de sărăcie sau excluziune socială, comparativ cu numai cinci din 100 de copii cu părinți cu nivel de educație ridicat (universitar și post-universitar). Diferențele foarte mari la riscul de sărăcie sau excluziune socială în rândul celor două categorii de copii (cu părinți cu nivel de educație scăzut și cu părinți cu nivel de educație ridicat) s-au menținut în ultimii 12 ani (2008–2020). În 2020, diferența între incidențele AROPE în cadrul celor două categorii de copii, raportată la incidența totală în rândul copiilor a atins 216% (*Graficul 11*).

Graficul 11

Rata riscului de sărăcie sau excluziune socială în rândul copiilor (sub 18 ani), în funcție de nivelul de educație al părinților (România, 2008–2020)

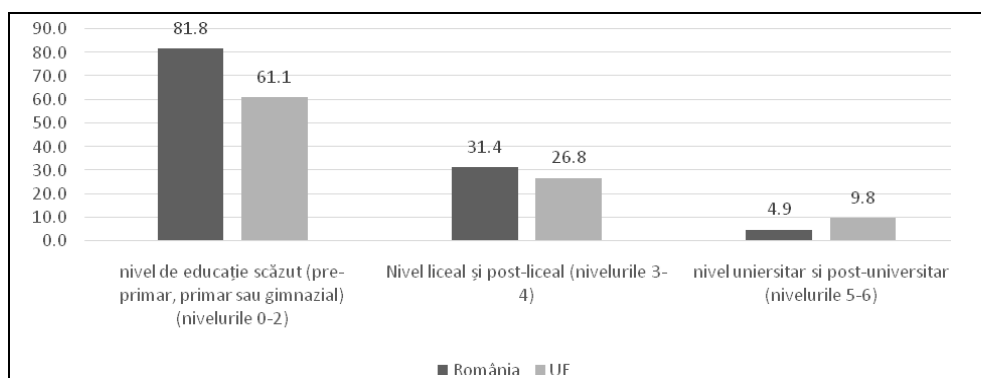


Sursa: Eurostat, ilc_peps60.

Educația părinților în România are un impact mai mare asupra bunăstării monetare și non-monetare a copiilor decât în alte țări ale UE. Riscul de sărăcie sau excluziune socială în rândul copiilor din România cu părinți cu educație scăzută, era, în 2019, de 82%, de 1,3 ori mai mare, comparativ cu media la nivelul UE. Riscul de sărăcie sau excluziune socială în rândul copiilor cu părinți cu nivel de educație ridicat era în 2019 de două ori mai mic decât la nivelul UE (Graficul 12)

Graficul 12

Rata riscului de sărăcie sau excluziune socială în rândul copiilor (sub 18 ani), în funcție de nivelul de educație al părinților (România vs. UE, 2019)

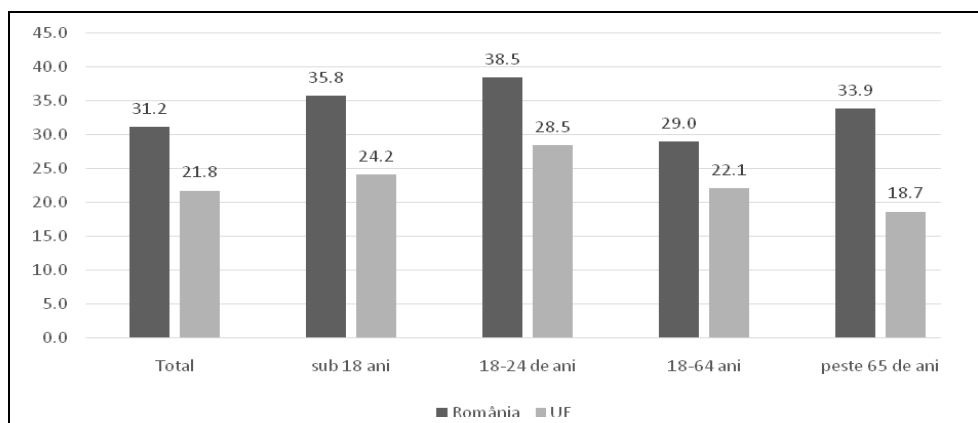


Sursa: Eurostat, ilc_peps60.

Riscul de sărăcie sau excluziune socială în rândul copiilor în România a fost, în ultimii zece ani, cel mai ridicat din Uniunea Europeană: cu o rată de 36% în 2019, de 1,5 ori mai mare decât media la nivelul UE. În 2019, pentru prima oară după aderarea României la UE, rata riscului de sărăcie și excluziune socială în rândul tinerilor din România depășește rata riscului de sărăcie în rândul copiilor, ajungând la 39%, o incidență de 1,4 ori mai mare decât media UE. Rata riscului de sărăcie sau excluziune socială în rândul vârstnicilor, deși a scăzut semnificativ în ultimii 13 ani, avea în 2019 o incidență cu mult mai ridicată decât media la nivelul UE: 34%, de 1,8 mai mult decât media UE. Incidența riscului de sărăcie sau excluziune socială în rândul pensionarilor era în 2020, de 32%, o scădere de 26%, comparativ cu 2010. Pensionarii din România sunt mai expuși riscului de sărăcie sau excluziune socială, comparativ cu totalul pensionarilor la nivelul UE: în 2019, AROPE afecta unul din trei pensionari în România, de 1,7 ori mai mult decât la nivelul UE (*Graficul 13*).

Graficul 13

Rata riscului de sărăcie sau excluziune socială, pe grupe de vârstă (România vs. UE28, 2019)

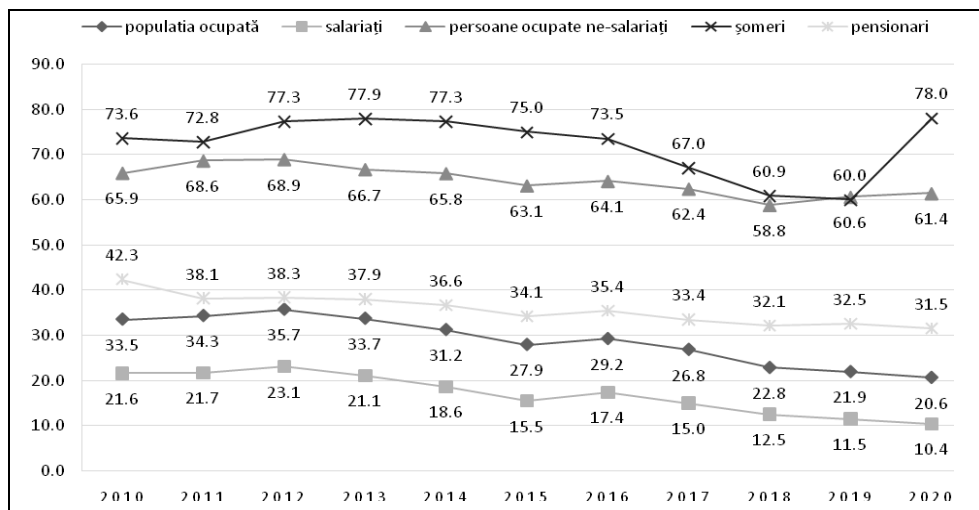


Sursa: Eurostat, ilc_peps02.

Dacă ne referim la riscul de sărăcie sau excluziune socială în rândul populației ocupate, salariații apar ca și categoria cea mai puternic protejată pe piața muncii. Riscul de sărăcie sau excluziune socială în rândul salariaților în România s-a înjumătățit în perioada 2010–2020, totuși incidența acestuia se menține puțin deasupra mediei UE. Riscul de sărăcie sau excluziune în rândul persoanelor ocupate care nu sunt salariați (lucrători pe cont propriu, profesioniști PFA etc.) era, în 2019, de 2,7 ori mai mare decât media la nivelul UE. În România, în 2020, riscul de sărăcie sau excluziune socială în rândul populației ocupate care nu este salariată era de aproape șase ori mai mare decât în rândul salariaților: 61%, comparativ cu 10% (*Graficele 14 și 15*).

Graficul 14

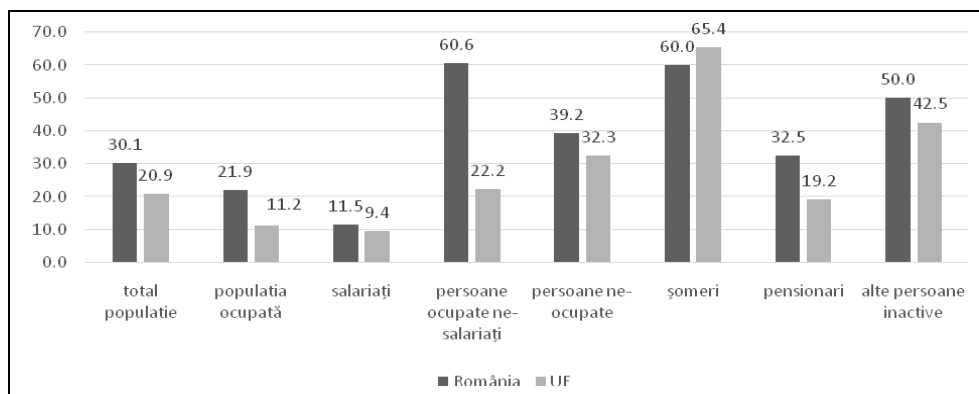
Rata riscului de sărăcie sau excluziune socială, în funcție de statutul ocupațional (persoane peste 18 ani) (România, 2010–2020)



Sursa: Eurostat,ilc_peps02.

Graficul 15

Rata riscului de sărăcie sau excluziune socială în funcție de statutul ocupațional (persoane peste 18 ani) (România vs. UE28, 2019)



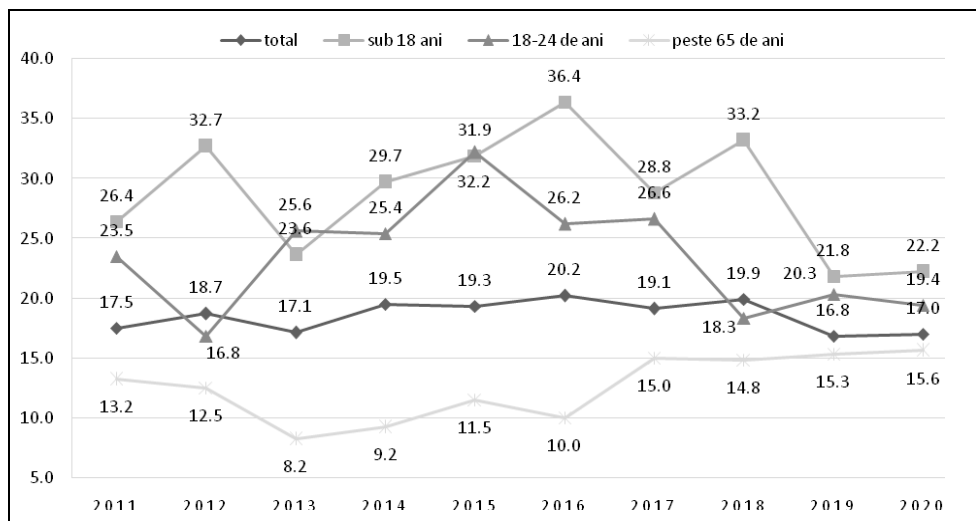
Sursa: Eurostat,ilc_peps02.

Îngrijorător este faptul că, în întreaga perioadă de tranziție de 31 ani, sărăcia s-a menținut în România la un nivel inacceptabil de ridicat în condițiile în care protecția socială slab finanțată și prost gestionată a fost incapabilă să contracareze și să reducă riscurile contemporane majore.

De asemenea, la nivel european și global se discută despre problema persistenței sărăciei în timp, fiind calculată rata **riscului de sărăcie persistentă**, la durata ei de instalare la nivel individual, de grup sau comunitar. Conform Eurostat, o persoană se află la risc de sărăcie persistentă dacă veniturile sale disponibile echivalente se plasează sub pragul riscului de sărăcie (i.e., 60% din venitul disponibil median la nivel național, corespunzător unui adult echivalent) în anul curent și dacă veniturile sale disponibile echivalente s-au plasat sub pragul riscului de sărăcie în cel puțin doi din ultimii trei ani anteriori anului curent. Acest indicator semnalează, în fapt, posibilitatea apariției unei „culturi a sărăciei”, marcată prin norme specifice de viață, cu deprinderi de gândire, de trăire, de comportare etc., acceptate și transmise apoi copiilor/ tinerei generații (Zamfir și Zamfir 1995). Mai departe, acest mod de viață devine un factor important pentru menținerea unei „neputințe învățate”. Acesta apare ca simbol al acceptării stării de sărăcie și, automat, al demotivării pentru acțiuni sociale active de reducere a sărăciei și marginalizării sociale, inclusiv de către stat. Copiii și tinerii din România sunt categoriile de vârstă cele mai expuse riscului de sărăcie persistentă (Pop 2014, 2019a, 2020; Zamfir, Stănescu, Arpinte 2015). Deși pentru copii și tineri riscul sărăciei persistente a scăzut ușor în 2020 față de 2011, în perioada 2013–2018 incidența riscului de sărăcie persistentă a crescut semnificativ. Deși România se plasează, în 2019, pentru toate grupele de vârstă, deasupra mediei la nivelul UE, riscul sărăciei persistente în rândul copiilor din România este de 2,4 ori mai mare decât media europeană (*Graficele 16 și 17*).

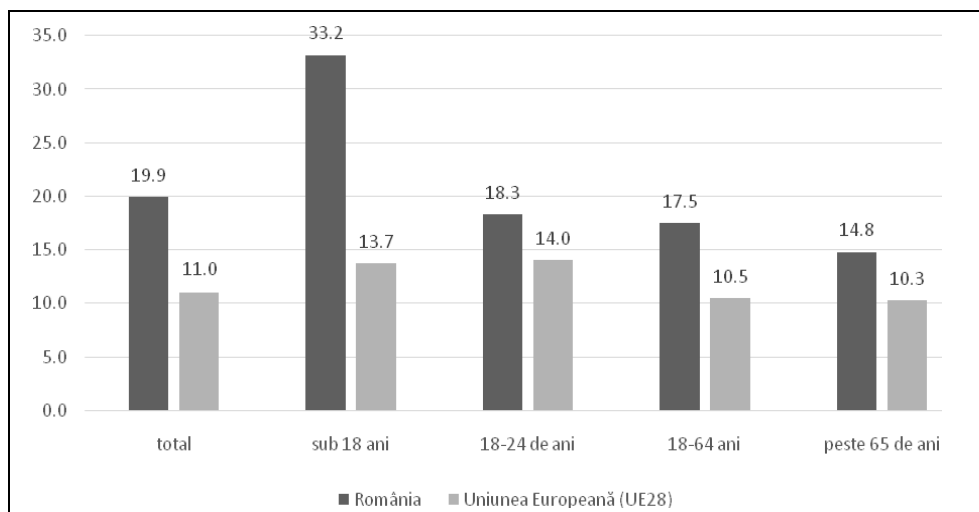
Graficul 16

Rata riscului de sărăcie persistentă, pe grupe de vârstă (România, 2011–2019)



Sursa: Eurostat, ilc_li21.

Graficul 17

Rata riscului de sărăcie persistentă, pe grupe de vârstă (România vs. UE, 2018)

Sursa: Eurostat, ilc_li21.

FACTORI, CONDIȚII ȘI CAUZE ALE MENȚINERII SĂRĂCIEI ÎN TRANZIȚIE

România se situează pe ultimele locuri în UE în privința cheltuielilor sociale, chiar și în comparație cu alte țări din Europa Centrală și de Est. În prezent, un complex activ de factori presează configurarea politicilor sociale subliniind rolul strategiilor antisărăcie și incluziune în creșterea calității vieții și a echilibrului social (explicatia relației dintre sărăcie, riscuri și protecție socială a fost detaliată anterior în Zamfir, Bădescu și Zamfir 2000).

Există factori structurali care țin de ocuparea redusă, mai ales cea salarială. Se adaugă în prezent și degradarea valorii muncii, munca slab calificată. Nivelul scăzut al salariilor în raport cu celelalte țări europene explică neatractivitatea locurilor de muncă în România. Aici se află o sursă nouă a sărăciei care va deveni îngrijorătoare în viitor: sărăcia salarială. Nivelul scăzut al indemnizației de șomaj contribuie la sărăcia salarială, iar nivelul scăzut al sistemului de pensii generează, în timp, sărăcie postocupare (Zamfir și Zamfir 2020; Stanciu 2010; Pop 2020; Preoteasa 2018).

Sistemul de asistență socială, care ar fi trebuit să aibă un rol activ în reducerea sărăciei și marginalizării, este, în fapt, componenta cea mai slab finanțată pe parcursul tranziției, în comparație cu celelalte sisteme de protecție socială din Europa. Alocațiile pentru copii, care ar fi trebuit să aibă un rol social compensator în condiții de dificultate socială, se plasează la un nivel relativ scăzut, explicând

gradul ridicat de sărăcie al familiilor cu copii, mai ales, a celor cu doi sau mai mulți copii (Mihăilescu 2004; Zamfir *et al.* 2017). Începând cu perioada 2005–2013, procentul cel mai mare din cheltuielile cu protecția socială, 50,4%, a fost orientat spre acoperirea riscurilor de bătrânețe și de boală, a pensiilor, care de fapt sunt forme de protecție socială asigurate prin sisteme contribuții (de tip *pay as you go*) și nicidecum forme de asistență socială, așa cum greșit s-a menționat uneori. În realitate, punând împreună toate cheltuielile sociale destinate unor forme de servicii specializate sau prestații, unele contributive, altele necontributive, e greu de apreciat real care sunt costurile destinate exclusiv pentru asistența socială sau pentru incluziune socială. De aici și imaginea deseori falsă în opinia publică, întreținută, deseori exagerat, de mass-media, că statul cheltuie foarte mult cu asistența celor săraci/ vulnerabili. De fapt, pe întreaga perioadă a tranziției, procesul de incluziune socială a fost finanțat cu cel mai mic procent din cheltuielile de protecție socială, acesta înregistrând o scădere dramatică în timp. Subfinanțarea gravă a sistemului de suport pentru segmentul de populație aflat în condiții severe de sărăcie a însemnat reducerea abruptă a cheltuielilor sociale ca procent din PIB pentru asistența socială. România s-a situat la mare distanță de media europeană UE-27, dar și de nivelul celorlalte țări europene. Cheltuielile totale ale statului social din România sunt sub 15% din PIB, în timp ce media europeană este în prezent de 28% din PIB.

Situația prezentă a României privind măsurile de reducere a sărăciei și excluziunii sociale poate fi explicată nu numai prin subfinanțare sau prin lipsa unei viziuni de perspectivă în elaborarea de politici sociale și în stabilirea priorităților. Aici se adaugă și un management defectuos/neperformant în implementarea programelor de suport și recuperare, deseori dublat de o corupție la nivel înalt și lipsă de responsabilitate în derularea fondurilor destinate proiectelor sociale. Mai mult, lipsa unui pachet integrat de măsuri active care să răspundă complexității nevoilor umane interdependente, (necesități multiple, biopsihosocioculturale, politice, morale etc.) a dus, în timp, la ineficiența sistemului de protecție și asistență socială. Au lipsit sistematic din politicile de asistență socială monitorizarea și evaluarea periodică a rezultatelor schimbării aduse în starea beneficiarilor. Nu s-a făcut la timp analiza calificării beneficiarilor în schemele de ajutor social, prin anchete sociale specializate. Procesul de incluziune corectă a beneficiarilor în sistemul de asistență a fost distorsionat, fiind realizat de către funcționari nespecializați și prin calcule birocratice de birou. Evaluarea s-a făcut cu multe sincope și chiar întreruperi lungi în timp. Așa se explică de ce, în ciuda multor programe costisitoare antisărăcie și incluziune socială, menținerea sărăciei și a marginalizării sociale s-a păstrat și chiar s-a accentuat în timp. O alocare mai amplă și mai specificată a cheltuielilor de protecție socială pentru segmentul cel mai sărac al populației trebuia dublat de un pachet structurat de măsuri și acțiuni focalizate strict pe nevoi și pe beneficiari (Zamfir, Arpinte și Stănescu 2015). În fapt, aceste drepturi de asistență sunt universale și garantate de Constituție.

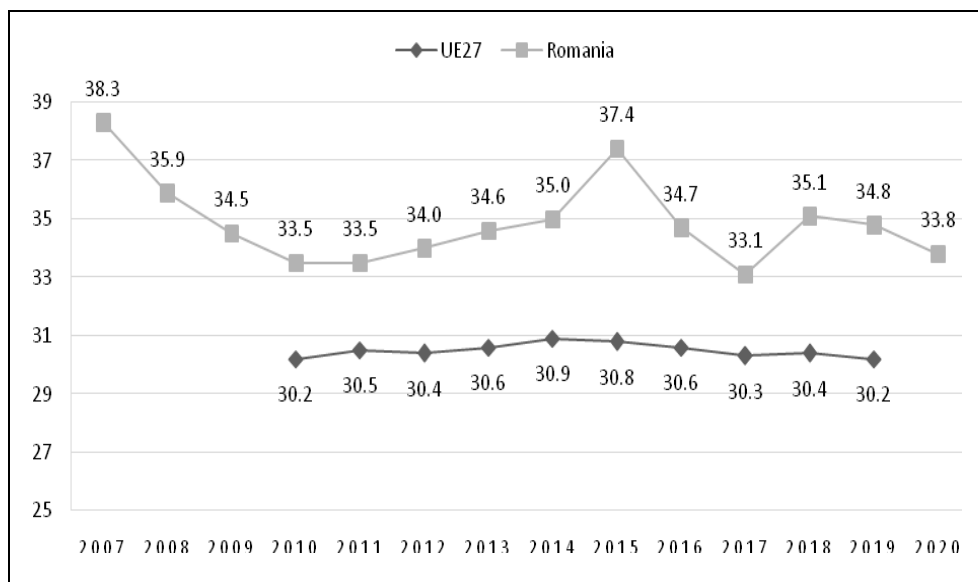
O precizare ar mai fi necesară aici: în tranziție, finalitatea formelor de suport social din asistența socială a fost deseori greșit înțeleasă și chiar ignorată de guvernările postdecembriste. S-a considerat adesea, în mod eronat, că asistența socială este o binefacere, uneori chiar o *pomană electorală*. S-a afirmat ostentativ că statul nu mai poate fi unul *paternalist* de tip *asistențial*. În fapt, asistența socială apare ca sector social important, cu funcții active de suport, ca pilon fundamental al dreptului universal al omului la o viață decentă și demnă. Din păcate, deseori, asistența socială a fost redusă la un simplu ajutor caritabil ocazional, susținut din milă pentru săraci. De aceea și eficiența ei de a crește autonomia și independența grupurilor vulnerabile s-a plasat la un nivel extrem de scăzut. Obiectivele politicilor sociale antisărăcie și de incluziune trebuie privite ca obiective complexe, de lungă durată, care solicită acțiuni coordonate de formare a unor convingeri de viață, în acord cu normele culturale și morale ale colectivității din care fac parte. Ele se înscriu într-un program ambițios de schimbare a prejudecăților, a mentalităților în procesul relațional al indivizilor, fiind orientate spre un triplu scop: **eliminarea, diminuarea și combaterea proceselor de marginalizare și excluziune**, sub toate formele lor concrete de manifestare (Cace 2010; Pop 2019a; Zamfir, Voicu, Stănescu 2020). Avem în vedere aici diferențe/discriminări de acces la oportunități de dezvoltare, la participare civică și politică, discriminări după criteriile de gen, etnie, religie, dizabilități fizice sau psihice, discriminări cauzate de factori (majori) ai inechității sociale, discriminări pe bază de venituri etc. Prin urmare, acordarea unei finanțări corespunzătoare programelor de asistență socială și incluziune ar trebui să fie o prioritate a guvernelor actuale, indiferent de culoarea lor ideologică. Analizând însă repartitia cheltuielilor sociale pe funcții și tipuri de protecție se observă în România un fenomen curios, care confirmă interesul foarte scăzut pentru măsuri active de incluziune socială.

IMPACTUL POLARIZĂRII ECONOMICE ȘI SOCIALE ASUPRA CALITĂȚII VIEȚII

În ultimii ani, tot mai mulți economiști, analiști politici, sociologi, politologi atenționează asupra unui proces alarmant privind instalarea unui dezechilibru social, ca rezultat al economiei private, de piață, în procesul de stimulare a bunăstării. Se multiplică efectele sociale ale polarizării accentuate, prin creșterea bogăției și a inegalităților de venit. O orientare constantă în politicile sociale europene se referă la inegalitățile de venit existente în funcție de categorii socioprofesionale, de vârstă și de sex, care stau la baza riscurilor de sărăcie. În fapt, România a intrat în UE cu o inegalitate foarte ridicată a veniturilor. În perioada 2010–2014 se observă o creștere rapidă a inegalității, atingând un vârf în 2015.

Graficul 18

Inegalitatea de venituri (Coeficientul Gini, România vs. UE, 2007–2020)

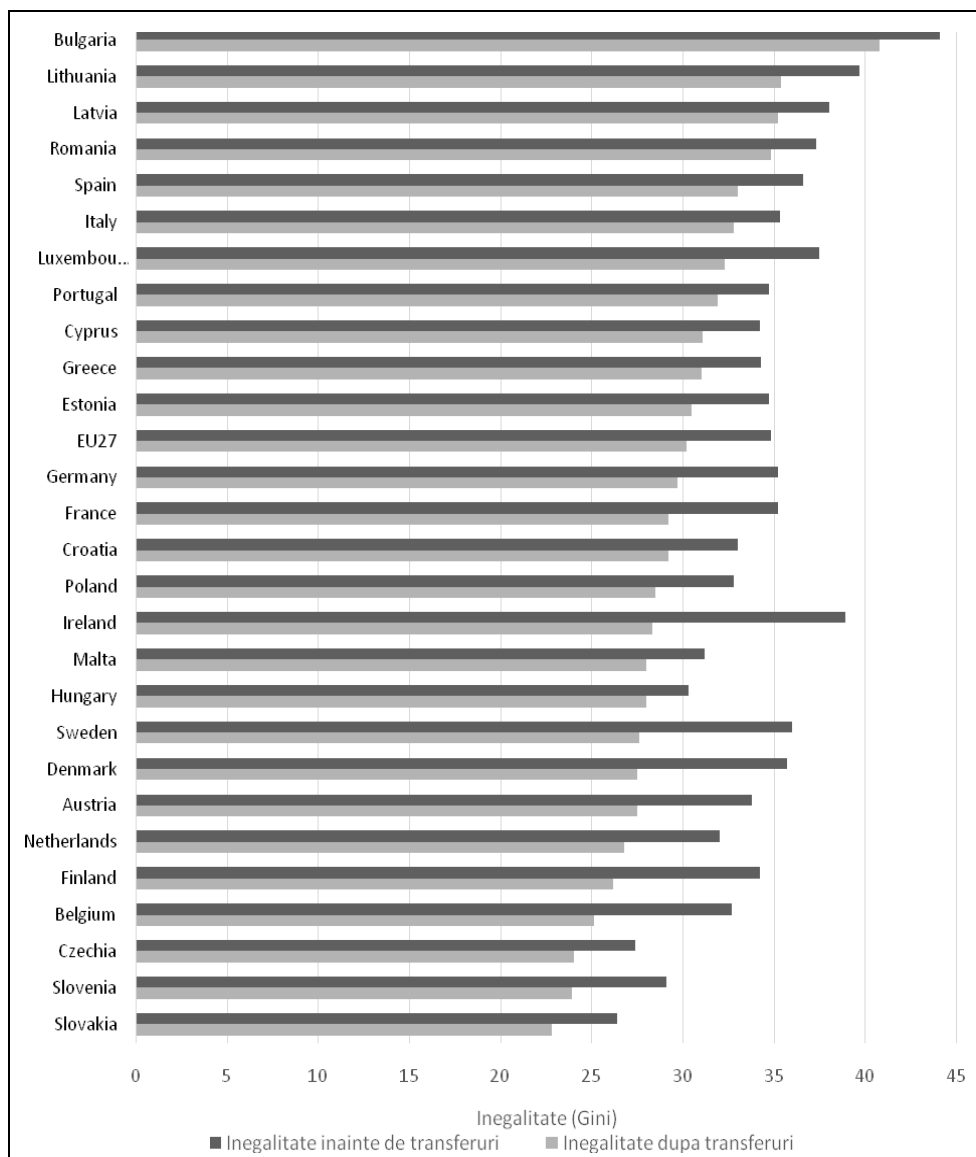


Sursa: Eurostat, ilc_di12.

În același timp, transferurile sociale nu au jucat un rol activ în reducerea marilor inegalități sociale din România, care au accentuat mult riscul de sărăcie. Dacă în 2019, în UE-27, inegalitatea măsurată prin coeficientul Gini a scăzut, datorită transferurilor sociale, de la 34,8% la 30,2%, în România, transferurile sociale au dus la o scădere a inegalității mult mai mică, de la 37,3% la 34,8%. România s-a plasat printre țările cu cea mai mare inegalitate, pe locul patru în UE-27 (Vezi Graficul 19). *Gini coefficient* sau indexul Gini a fost creat de sociologul italian Corrado Gini și utilizat pentru prima dată în literatura de specialitate începând cu anul 1912, pentru a reprezenta disproporția în distribuția veniturilor sau averilor populației unei națiuni, fiind un indice al inegalității (n. ed.).

Graficul 19

Inegalitatea de venituri înainte și după transferuri sociale (2019)



Sursa: Eurostat ilc_di12c,ilc_di12.

Statisticile arată că, în 2020, în România, s-a dublat numărul milionarilor în dolari față de 2018. Dacă sărăcia e vizibilă zi de zi, bogăția nu este expusă la vedere, fiind protejată față de cei mulți. „Vârfurile” mari ale bogăției nu pot fi

evaluate ușor de oricine, dacă nu se permite acces direct la sursele lor și poate de aceea, adesea, scapă analizelor uzuale de evaluare și control. Cu toate acestea, preocupările în lume pentru reducerea marilor decalaje dintre săraci și bogați și pentru o echitate socială prin **corecturi la vârf** (atenuarea polarizării accentuate) apar tot mai mult ca teme majore ale politicilor sociale. Reducerea și atenuarea marilor inegalități în ceea ce privește distribuția veniturilor devine un factor de avertizare pentru decidenții politici la nivel european, dar și mondial. Thomas Piketty (2014) argumentează că reîntoarcerea la capital este mai importantă decât rata de creștere a economiei în ansamblul ei. Bogăția crește mai repede decât venitul. Picketty subliniază că inegalitățile de dezvoltare reprezintă sursa excluziunii sociale și a adâncirii sărăciei, fapt ce menține înalta rată a riscului de sărăcie și excluziunii sociale la grupurile vulnerabile. Joseph Stiglitz, laureat al premiului Nobel în economie, semnaleză un fapt îngrijorător pentru societatea modernă. „Creșterea inegalității tinde în prezent să atingă nivelul unei crize alarmante, diferite chiar de cele anterioare de tip financiar a anului 2008, care a dus la un colaps al economiei” (Stiglitz 2016, 21). Prin aceasta, el consideră că se accentuează tot mai mult polarizarea socială, creându-se o adevărată prăpastie între veniturile celor săraci și ale celor bogați. El subliniază necesitatea unei analize multiple de cauzalitate și interdependență a factorilor ce au dus la creșterea bogăției la vârf, dar și a inegalităților mari de venituri. Astfel, dezechilibrul major al economiei private în procesul creării bunăstării relative privind veniturile trebuie regândit din perspectiva riscurilor actuale ca urmare a polarizării sociale accentuate prin inegalitățile economice crescânde. Stiglitz propune și soluții pentru criza inegalității veniturilor, prin politici de creștere perfecționată a economiei (bogăției) și egalitate în distribuția și difuzarea ei, criticând căile clasice, care s-au dovedit ineficiente. „Acum e vorba de natura și creșterea economiei dar și a întregii societăți pentru anii următori. Dacă se alege o cale greșită, noi vom fi în o inegalitate din ce în ce mai mare care va diminua și performanțele economice. Dacă se va alege o cale bună, vor veni imediat și beneficiile care vor ajuta nu numai clasa de mijloc, dar va pune bazele unei economii viitoare cu deschidere largă spre o creștere difuzată în comunitate” (Stiglitz 2016, 26). În criticile aduse „visului american, dar și celui european” de dezvoltare economică și bunăstare individuală, Stiglitz menționează că decidenții politici au fost în ultimul timp preocupați mai mult de politicile de creștere economică după regulile clasice, privite ca un proces autonom. Nu s-a analizat atent impactul lor asupra bunăstării individuale. „Au fost subestimate constant problemele unei creșteri economice în acord cu necesitățile de dezvoltare și de investiție pe termen lung în sectoare precum educație, cercetare, dezvoltare și inovație. A fost neglijată sistematic analiza transparenței în jurul deciziilor economice de creștere și a implicațiilor lor în instalarea unor inegalități sociale tot mai adânci. Aceasta înseamnă o cerere slabă și în final reducerea creșterii. Toate astea subminează încrederea că dacă muncești serios și joci după regulile stabilite vei avea succes” (Stiglitz 2016, 24).

Stiglitz remarcă și faptul că rezultatele economiei prezente contrazic prin date semnificative acel râvnit *vis american*, la care se aspira; prin urmare, o regândire a regulilor de structurare și dezvoltare economică a societății americane, dar și a celor europene, se impune, în contextul modern al exploziei unei inegalități în creștere rapidă.

Opțiunea de a orienta economia spre o creștere cât mai reechilibrată social și pentru clasa de mijloc și pentru cea dezavantajată, se poate face prin regândirea structurilor economiei occidentale moderne. Aceasta trebuie să fie în acord cu asigurarea bunăstării sociale și individuale. Sublinierea lui Stiglitz e foarte precis ținută nu numai pe schimbări la nivelul economiei, dar și pe schimbări majore, vizibile în structura întregii societăți. De asemenea, apare aici din perspectiva economistului o nouă relație de armonizare a politicilor sociale cu creșterea economică modernă, tot mai des evidențiată în studiile și analizele de politici guvernamentale. Această relație este una de susținere reciprocă a unor performanțe și beneficii pe termen lung, atât în plan economic, cât și în cel social și uman. Lucrările lui Stiglitz aduc în atenție și propuneri/ soluții pentru decidenții politici, prin promovarea unor noi reguli ale dezvoltării contemporane: „mai multă putere pieții și mai puțină competiție, utilizarea ca surse ale puterii de piață a tehnologiilor noi, moderne, accentuarea creșterii sectorului financiar în societate și evaluarea efectelor puterii de piață pentru echitate și eficiență” (Stiglitz 2016, 24).

Același semnal de alarmă este subliniat și în Raportul Băncii Mondiale „Către un nou contract social: gestionarea tensiunilor distribuționale din Europa și Asia Centrală”, lansat la Bruxelles în 25 septembrie, 2019: „Politicile publice care reglementează piața muncii, fiscalitatea și protecția socială în UE trebuie regândite pentru a proteja lucrătorii vulnerabili și pentru a putea aborda numărul din ce în ce mai mare de inegalități, generate de evoluția permanentă a pieței muncii și de noile tehnologii. O problemă centrală a politicilor sociale este aceea de a atenua prăpastia diferențelor/inegalităților dintre cei care beneficiază de noile oportunități economice și cei care rămân în urmă, într-o economie mult mai dinamică și flexibilă. O concluzie de tip imperativ aici: politicile sociale din UE, inclusiv cele din România trebuie regândite pentru a reflecta evoluția permanentă a pieței muncii și a noilor tehnologii” (Comunicat de presă The World Bank, Bruxelles, 25 septembrie 2019). În România, evoluția sinuoasă a inegalității veniturilor pe parcursul tranziției sugerează lipsa unor politici coerente și integrate de protecție a grupurilor vulnerabile și lipsa unor mecanisme transparente și instituționalizate de indexare a beneficiilor sociale.

ÎN LOC DE CONCLUZII. CE AM ÎNVĂȚAT DIN TRANZIȚIE: ROLUL POLITICILOR SOCIALE ÎN SCHIMBAREA SOCIETĂȚII ȘI BENEFICII PENTRU VIITOR

Chiar și o rapidă trecere în revistă a statisticilor sărăciei și a formelor ei multiple de manifestare, apar ca provocări serioase pentru politicile sociale în tranziție. Ele pot explica starea socială prezentă a societății românești, în contextul celor 31 de ani de schimbare. Totodată, analiza politicilor sociale în România postdecembristă poate oferi repere sigure pentru noile deschideri în reformele viitoare. Prin impactul lor asupra calității vieții și a bunăstării colective, politicile sociale, asemănătoare unor seismografe fine, înregistrează atât calitatea reformelor, cât și necesitatea schimbării. O concluzie generală aici: în ansamblu, rezultatul celor trei decenii de tranziție nu se înscrie ca unul îmbucurător pentru eficiența politicilor sociale. Pe de o parte, în cei 31 de ani de tranziție (și credem că tranziția s-a încheiat) s-au realizat schimbările structurale propuse inițial:

- economie de piață bazată pe proprietate privată;
- un sistem politic multipartidist;
- un sistem legislativ bazat pe modelele Uniunii Europene;
- instituții publice aliniate la experiența occidentală.

Pe de altă parte însă, performanțele noului sistem implementat sunt încă departe de a fi satisfăcătoare. De la început, economia a fost considerată ca prioritate pentru noul model de țară. Deși privatizarea s-a finalizat, economia rezultată este încă sub-dezvoltată. Sunt vizibile semnele unei economii ineficiente. PIB-ul, indicatorul sintetic, plasează economia românească pe ultimele locuri ale Europei, la o mare distanță de media europeană. Structura economiei este cea a unei țări subdezvoltate și cu zone importante afectate de dezorganizare și de un management defectuos. Creșterea economică este asigurată nu de zonele inovative ale serviciilor, ci mai mult de comerț. Industria nu și-a revenit încă din programul privatizării rapide de la începutul tranziției care, în multe privințe, a fost unul păgubos pentru România. Punctele importante industriale sunt rezultatul investițiilor externe. Investițiile interne se plasează mai mult la nivelul unor *economii mici și mijlocii*, cu eficiență scăzută. Acestea oferă mai mult munci slab calificate. Agricultură suferă încă de segmentarea excesivă a proprietății și lipsa capitalului. Ea nu este capabilă să facă față acum competiției externe pe piața produselor agricole. În general, putem caracteriza perioada tranziției în România ca fiind una orientată central pe probleme economice, dar cu interes scăzut pentru asigurarea drepturilor sociale ale individului și bunăstarea lui (pentru o sinteză a rezultatelor sociale ale tranziției a se vedea Zamfir 2019, cap. 4). Răspunsurile punctuale eficiente la riscurile sociale multiple ale tranziției au întârziat mult timp să apară. În mod normal, în contextul modern al multiplicării riscurilor, politicile publice își largesc sfera obiectivelor de atins printr-o abordare holistică a nevoilor,

prin fixarea unor probleme ce acoperă răspunsuri la *un profil tot mai larg, integrat și complex diferențiat al nevoilor umane*.

Starea socială a țării este din ce în ce mai gravă prin **adâncirea sărăciei și extinderea ei la grupul copiilor și a tinerei generații**. Se mențin încă **structuri generatoare de sărăcie și sărăcie severă**. Nu s-au găsit mecanisme adecvate de a bloca instaurarea unei **culturi generaționale a sărăciei și neputinței învățate**. Nu întâmplător, o atenție specială în orientările politicilor sociale actuale europene, dar și în recomandările UE făcute țărilor membre, se acordă procesului de combatere a excluziunii sociale. Sărăcia s-a extins în România și se menține îngrijorător la indivizi, grupuri, comunități vulnerabile. Nivelul sărăciei, oricum ar fi măsurat, inclusiv cu metodologia UE, atinge pragul de 35% din populația țării. Cultura sărăciei se pare că prinde tot mai mult rădăcini în România, asociindu-se și cu fenomene de crimă organizată a unor grupări infracționale, vizibilă uneori chiar și în rândul tinerei generații. Și datele statistice oficiale ne duc la concluzia că România este și a devenit o țară săracă. Ieșirea din sărăcie rămâne în continuare un obiectiv prioritar al fazei post-tranziție (Zamfir și Zamfir 2020).

O altă problemă socială gravă rămasă neacoperită de politicile sociale ale tranziției este cea a ocupării forței de muncă. Sărăcia s-a extins mult și în rândul persoanelor care muncesc. În perioada crizei Covid, s-au pierdut mai mult de două milioane de locuri de muncă salariale. Piața muncii oferă activități slab calificate și modeste, sau chiar prost recompensate. Migrația forței de muncă pentru venituri mai decente în Occident a devenit o problemă majoră. Migrația, normală în perioadele de reformă ale economiei, devine tot mai mult un factor negativ la nivel național: începe să devină o sursă a deficitului intern de forță de muncă (Zamfir și Zamfir 2021).

Deficitul de venituri al populației, prin gradul ridicat de neocupare și subocupare, este agravat aici de veniturile din muncă, departe însă de standardele europene. În prezent, munca nu oferă o garanție a unei bunăstări decente și a unei vieți demne. Dar există și o problemă politică aici: relația dintre muncă și capital. Standardul european în această privință se prezintă astfel: din valoarea nou creată în economie, distribuția este 60% muncă și 40% capital. Capitalul asigură nu numai consumul, dar, ceea ce este la fel de important, și investițiile.

O asemenea distribuție muncă/ capital asigură o Europă echilibrată social. Și celelalte țări în tranziție, foste comuniste, au adoptat aceeași viziune a raportului fundamental muncă vs. capital. România a avut în întreaga perioadă a tranziției altă opțiune: munca 40%, capitalul 60%. Nu avem, din păcate, date sistematice, dar pe baza informațiilor existente estimăm că profitul în România este mai mult consumat „neproductiv” și mai puțin pentru investiții. Imaginea publică este frustrantă, plină de ostentația unui consum extravagant, de preferință în afara țării. Aceste date sugerează o realitate cu consecințe politice importante. **Costul social al tranziției** în România a fost distribuit printr-o opțiune diferită de cea a Uniunii Europene: suportat excesiv de populație, iar beneficiile, sub forma profitului, au

fost consumate disproporționat, ineficient de noua clasă capitalistă. România se plasează pe primele locuri europene și la îngrijorătorul indicator al inegalității sociale. Polarizarea socială este în accentuare rapidă și devine un factor agravant în menținerea sărăciei și excluziunii sociale.

Mulți se întrebă dacă s-a încheiat tranziția. Dacă la o primă vedere am putea spune că tranziția s-a terminat, datele statistice și analizele experților, inclusiv cele oficiale sugerează că obiectivele inițiale ale tranziției au fost doar în mare parte atinse. Din punct de vedere politic suntem încă prizonierii unor mentalități care au generat erori grave ale tranziției. În fapt, în orice proces de schimbare socială profundă, politicul, statul, trebuie să fie factorul cel mai activ. El guvernează nu numai simpla funcționare a societății, ci rezultatele întregului proces de reformă. Tranziția în România a cerut încă de la început o intervenție directă, importantă a statului în rezolvarea problemelor sociale. Experiența europeană arată că o societate modernă are nevoie de un stat puternic și activ funcțional. Cele mai dezvoltate țări europene din punct de vedere social și economic au state cu funcții sociale extinse și eficiente în recuperarea celor vulnerabili. Politică tranziției noastre a fost dominată însă de principiul *statului mic*. Statul nostru actual, *mic* după standardele europene, are însă zone excesiv crescute datorită ineficienței. (Zamfir 2004; Zamfir și Zamfir 1995; Zamfir și Precupețu 2018; Zamfir, Voicu și Stănescu 2020). De aceea, creșterea eficienței programelor publice și a politicilor sociale este obiectivul prioritar în contextul actual. Totodată statul trebuie să-și extindă responsabilitățile sociale și să asigure o eficiență publică ridicată în soluționarea problemelor sociale. Există și alte priorități în sfera serviciilor sociale fundamentale neglijate de guvernării tranziției. Educația se poate considera și ea, defavorizată de tranziție (Florian și Toc 2020; Pop 2019a). Ea este într-o stare de suferință cronică, din cauza subfinanțării. Subfinanțarea a menținut școala la un nivel de supraviețuire și la o calitate scăzută a procesului educațional. S-a adăugat aici confuzia frecventelor tentative de *reformă*. Sistemul școlar este afectat negativ și de deficitul de suport social pentru copiii defavorizați). Criza școlilor rurale a accentuat polarizarea performanțelor școlare. Atenția scăzută acordată suportului social pentru copii și pentru familiile cu copii este probabil principala cauză a scăderii participării școlare și a demotivării pentru școală.

Față de alte țări UE, în România, sănătatea a fost și ea cronic subfinanțată și foarte inegală în privința accesului populației la servicii medicale. Lipsa personalului specializat în domeniu și numărul redus al medicilor de familie, infrastructura medicală învechită, managementul defectuos/iresponsabil au evidențiat vulnerabilitatea sistemului de sănătate la riscurile tranziției. Deficiențele structurale ale sistemului de sănătate au apărut în prim plan și s-au agravat mult odată cu apariția Pandemiei Covid 19 (Zamfir și Zamfir 2020) Rezistența sistemului de sănătate în fața crizei pandemice a evidențiat disparități mari pe categorii de vârstă, pe categorii socio-profesionale, pe regiuni, între sat și oraș etc. Este cunoscut că pe parcursul celor 30 de ani de tranziție, în România a existat un

interes foarte mic pentru serviciile medicale preventive. Întreg sistemul de sănătate a suferit din cauza unei mari instabilități la nivel ministerial, a unor politici sociale grăbite, luate adesea sub presiunea urgențelor. În lipsa unei răspunderi ministeriale, nu s-a putut justifica incoerența propunerilor și a schimbărilor din sistem. Pe întreaga perioadă a tranziției, *boala* sistemului sanitar și de sănătate s-a agravat continuu. S-au supraadăugat aici și marile probleme sociale ale subdezvoltării cronice ale sistemului de asistență socială. Acesta avea o vizibilă rămânere în urmă a serviciilor sociale de suport, cu lipsa de bază a serviciilor comunitare, atât de necesare pe timp de urgență.

Ieșirea din etapa tranziției se poate realiza doar prin promovarea unui *program durabil de dezvoltare social-economică* a țării. Asigurarea dezvoltării durabile trebuie extinsă însă în toate zonele și sectoarele de bază ale societății românești. De fapt, pentru grupuri și persoane vulnerabile, necesitatea unei abordări de tip integrator – holistic a problemelor lor apare ca o cerință de bază a procesului de configurare a politicilor sociale viitoare. De asemenea, dublarea acestei viziuni holistice cu un pachet unitar structurat de măsuri active în acord cu cerințele de bază ale omului este un obiectiv permanent al politicilor sociale actuale. Procesul de unitate și complementaritate a politicilor sociale sectoriale, pe perioada tranziției, centrat pe stabilitate, echilibru și bunăstare socială, a rămas însă unul neîncheiat.

REFERINȚE

Cărți și articole

- Cace, Sorin (coord.). 2010. *Economia socială în Europa*. București: Expert.
- Mihăilescu, Adina. 2004. *Minimul de trai și costurile sociale. Concepte operaționale în analiza calității vieții*. Iași: Editura A'92.
- Mihăilescu, Adina. 2019. „Evaluarea nevoilor populației prin metoda normativă:1989–2018”. *Sociologie Românească* 17, nr. 1, pp. 35–53.
- Piketty, Thomas. 2014. *Capital in the Twenty-First Century*. Harvard University Press.
- Pop, Luana Miruna. 2014. „Investiție în copii: întreruperea ciclului de reproducere a dezavantajelor. Un studiu asupra Politicilor Naționale”. Raport Național România. Bruxelles: European Commission.
- Pop, Luana Miruna. 2015. *Draft National Strategy on Social Inclusion and Poverty Reduction 2014–2020 in Romania: a game changer? European Social Policy Network (ESPN) Thematic Report*. European Commission.
- Pop, Luana Miruna. 2019a. “Financing social protection in Romania”. *European Social Policy Network (ESPN) Thematic Report*. European Commission.
- Pop, Luana, Miruna. 2019b. “In-work poverty in Romania”. *European Social Policy Network (ESPN) Thematic Report*. European Commission.
- Pop, Luana Miruna. 2020. *Access to essential services for low income people in Romania*. Brussels: European Commission.
- Preoteasa, Ana Maria. 2018. *Fațetele Muncii Precare în România [Multiples facets of precarious work in Romania]*, bilingual. Bucharest: Pro-Universitaria
- Stanciu, Mariana (coord.). 2010. *Consumul populației din România*. Brașov: Omnia UNI S.A.S.T.
- Stiglitz, Joseph. 2016. *Rewriting the Rules of the American Economy: An Agenda for Growth and*

- Shared Prosperity*. New York: W. W. Norton & Company.
- Townsend, Peter. 1993. *The international Analysis of Poverty*. Harvester Wheatsheaf.
- Zamfir, Cătălin (coord.). 1995. *Dimensiuni ale sărăciei în România*. București: Expert.
- Zamfir, Cătălin. 2004. *O analiză critică a tranziției. Ce va fi „după”?*. Iași: Polirom.
- Zamfir, Cătălin (coord.). 2019. *Istoria socială a României*. București: Editura Academiei Române.
- Zamfir, Cătălin, Simona Stănescu și Cosmin Briciu (coord.) 2010. *Politici de incluziune socială în perioada de criză economică*. București: Expert.
- Zamfir, Cătălin și Elena Zamfir. 2020. *Calitatea vieții în timpul pandemiei: probleme și politici de răspuns. Un punct de vedere sintetic*. București: ICCV.
- Zamfir, Cătălin și Sorin Căce (coord.). 2020. *Covid 19 în România. Date, analize, evoluții și statistici*. București: Expert.
- Zamfir, Elena. 1995. „Sărăcia: teorii și factori” (Cap. 4). În Elena Zamfir și Cătălin Zamfir (coord.). *Politici sociale. România în context european*. București: Alternative, pp. 50–79.
- Zamfir, Elena și Cătălin Zamfir (coord.). 1995. *Politici sociale. România în context European*, București: Alternative.
- Zamfir, Elena, Ilie Bădescu și Cătălin Zamfir (coord.). 2000. *Starea societății românești după 10 ani de tranziție*. București: Expert.
- Zamfir, Elena, Simona Stănescu, și Daniel Arpinte (coord.). 2015. *Asistenta Socială în România după 25 de ani: răspuns la problemele tranziției*. Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană, Eikon.
- Zamfir, Elena și Iuliana, Precupețu (coord.). 2018. *Calitatea vieții. Un proiect pentru România*. București: Editura Academiei Române.
- Zamfir, Elena, Mălina Voicu și Simona Stănescu (coord.) 2020. *Politici sociale în România după 30 de ani. Așteptări și răspunsuri*. București: Editura Academiei Române.

Rapoarte

- Banca Mondială. 2015. *Studiu de fundamentare pentru Strategia națională privind incluziunea socială și reducerea sărăciei, 2015–2020*.
- Banca Mondială/Guvernul României. 2015. *Strategia națională privind incluziunea socială și reducerea sărăciei pentru perioada 2015–2020*.
- Banca Mondială. 2016. *Atlasul Zonelor Rurale Marginalizate și al Dezvoltării Umane Locale din România*.
- Banca Mondială. 2018. *From Uneven Growth to Inclusive Development. Romania's Path to Shared Prosperity*.
- Comisia Europeană. 2010. *Platforma europeană de combatere a sărăciei și a excluziunii sociale: un cadru European pentru coeziunea socială și teritorială*. Comunicarea Comisiei către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și social European și Comitetul Regiunilor.
- Curtea de Conturi Europeană. 2020. *Raportul special Combaterea sărăciei în rândul copiilor. Este necesară o mai bună direcționare a sprijinului oferit de Comisie*.
- Florian, Bogdan și Sebastian Țoc. 2020. *Policy note: Educația în timpul pandemiei. Răspunsuri la criza nesfârșită a sistemului educațional românesc*. Accesibil la: <http://bibliotecadesociologie.ro/download/florian-bogdan-toc-sebastian-2020-policy-note-educatia-in-timpul-pandemiei-raspunsuri-la-criza-nesfarsita-a-sistemului-educational-romanesc/>.
- Guvernul României. 2016. *Pachet integrat pentru combaterea Sărăciei*.
- Guvernul României. 2018. *Strategia Națională pentru Dezvoltare Durabilă a României 2030, Strategia 2030*, H.G. nr. 877/ 2018.
- Ministerul Muncii și Protecției Sociale. 2021. *Strategia națională pentru incluziunea socială și reducerea sărăciei pentru perioada 2021–2027*.
- Raport. 1998. *Strategia de Prevenire și Combatere a Sărăciei*. Administrația Prezidențială a României.

- Raport. 2002. *Raportul Național Anti-Sărăcie și Incluziune Socială*. București: CASPIS.
- Raport. 2005. *Joint inclusion memorandum*. Universitatea din București.
- Raport Social al ICCV. 2010. *După 20 de ani: Opțiuni pentru România*. București: Academia Română.
- Raport Social al ICCV. 2011. *România: răspunsuri la criză*. București: Academia Română.
- Raport Social al ICCV. 2020. *Calitatea vieții în timpul pandemiei: probleme și politici de răspuns*. București: Academia Română.
- Raport Social ICCV. 2020. *Pandemia și standardul de viață. Politici de protecție socială*. București: Academia Română.
- Raport social ICCV. 2020. *Pandemia Covid 19 din perspectivă demografică*. București: Academia Română.
- Raport Friedrich Ebert Stiftung. 2020. *Imbunătățirea protecției sociale din România*.

Surse Online

- Comisia Europeană. 2019. *Document de lucru al serviciilor Comisiei. Raportul de țară din 2019 privind România, inclusiv un bilanț aprofundat referitor la prevenirea și corectarea dezechilibrelor economice*. Accesibil la: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ecd25ee6-3b6b-11e9-8d04-01aa75ed71a1/language-ro/format-PDF/source-search>.
- Comisia Europeană. 2020. *Document de lucru al Serviciilor Comisiei. Raportul de țară din 2020 privind România*. Accesibil la: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/8b39ae9a-5945-11ea-8b81-01aa75ed71a1/language-ro/format-PDF/source-118463291>.
- EBRD. 2020. *Strategia de țară a României 2020-2025*, aprobată de Consiliul de Administrație în 23 aprilie 2020. Accesibil la: <https://www.ebrd.com/strategy-and-policy-coordination/strategy-for-romania-romanian.pdf>.
- Institutul Național de Statistică. 2019. *Statistica protecției Sociale-ESSPROS - 2017*. Accesibil la: <https://insse.ro/cms/ro/content/statistica-protect%C5%A3iei-sociale-esspros-anul-2017>.
- Institutul Național de Statistică. 2018. *Dimensiuni ale incluziunii sociale în România, anul 2017*. Accesibil la: <https://insse.ro/cms/ro/content/dimensiuni-ale-incluziunii-sociale-%C3%AEnrom%C3%A2nia-1>.
- Ministerul Afacerilor Externe. 2020. *Recomandarea Consiliului din 20 iulie 2020 și care include un aviz al Consiliului privind Programul de convergență al României pentru 2020*. Accesibil la: https://www.mae.ro/sites/default/files/file/anul_2020/pdf_2020/2020.11.04_rst_2020_ro_joue.pdf.
- Ministerul Educației. 2020. *Strategia Națională pentru dezvoltarea durabilă a României 2030*. Accesibil la: <https://www.edu.ro/sites/default/files/Strategia-nationala-pentru-dezvoltarea-durabila-a-Rom%C3%A2niei-2030.pdf>.
- Raportul de țară pentru România 2020: În timp ce fonduri europene semnificative sunt disponibile, dezinstituționalizarea adulților cu dizabilități se desfășoară într-un ritm lent. 2020. Accesibil la: <https://www.fonduri-structurale.ro/stiri/23331/raportul-de-tara-pentru-romania-2020-in-timp-ce-fonduri-europene-semnificative-sunt-disponibile-dezinstituționalizarea-adulților-cu-dizabilitati-se-desfasoara-intr-un-ritm-lent>.
- Salvați Copii. 2019. Copiii din România: rata mortalității cea mai mare din UE, deprivare materială severă alarmantă și clivaj inacceptabil rural/urban. Accesibil la: <https://www.salvaticopiii.ro/sci-ro/files/9b/9bad6795-8da8-4f61-ab05-e95f09393fb2.pdf>.

*P*overty or social exclusion programs, under their multiple forms, are of decision makers' concerns at global, European, regional, and local levels. They emerge as the primary objectives of sustainable development strategies.

The deepening of economic and social inequalities multiplied the risk of poverty or exclusion for highly vulnerable groups. Monitoring groups at risk of poverty and social marginalization, especially children and youth, is imperative today. Monitoring reports have been included in all country strategies and EU recommendations. In this context, measuring poverty in all its complexity using social indicators defined according to a common methodology at the European level might help identify specific cases of vulnerable persons, and provide effective support measures for groups exposed to the marginalization risk.

In Romania, particular attention is paid currently to children, the group most exposed to poverty. Romania is ranked first, with the highest percentage of children exposed to poverty or social exclusion, followed by Bulgaria and Greece. Finding social balance in a modern economic system presupposes promoting a highly equitable society with benefits and investments in essential sectors, for equality and human development, such as education, health, culture, social work, civic and political participation, etc. Sectorial social policies might increase the efficiency of social transfers, for poverty or social exclusion reduction in an integrated modern vision. They might also ensure future increases in the quality of life for vulnerable groups or persons.

Keywords: *social policy; at-risk of poverty rate; at-risk of poverty or social exclusion; persistent poverty; severe material deprivation; economic and social inequality; social transfers.*

Primit: 16.08.2021

Acceptat: 08.09.2021